

JAARLIJKSE VOORTGANGSRAPPORTAGE OP HET
BUDGETTAIR-STRUCTUREEL PLAN
VOOR DE MIDDELLANGE TERMIJN
NEDERLAND

UPDATE MEI 2025

Samenvatting

In de Jaarlijkse Voortgangsrapportage rapporteren lidstaten van de Europese Unie over de voortgang op het budgettair-structureel plan voor de middellange termijn.¹

De Jaarlijkse Voortgangsrapportage (Annual Progress Report) bestaat uit de stand van zaken van het meerjarig uitgavenpad, een update van het macro-economisch beeld en de voortgang op de investeringen en hervormingen die het kabinet heeft opgenomen in het budgettair-structureel plan in het kader van de landspecifieke aanbevelingen en de gemeenschappelijke prioriteiten van de Europese Unie. De Jaarlijkse Voortgangsrapportage vervangt het Stabiliteitsprogramma en het Nationaal Hervormingsprogramma die onder het oude Stabiliteits- en Groeipact (SGP) werden opgesteld. De cijfers in deze rapportage zijn gebaseerd op de ramingen van het Centraal Planbureau (CPB) en de realisatiecijfers van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS).

Met het maatregelenpakket uit de Voorjaarsnota 2025 houdt het kabinet vast aan trendmatig begroten, wat bijdraagt aan stabiel en voorspelbaar beleid. Het uitgaven- en inkomstenkader worden gehandhaafd, waarmee wordt bijgedragen aan een solide en gezonde rijksbegroting. Dit is extra belangrijk gezien de toegenomen geopolitieke spanningen en economische onzekerheden. Hiermee sluiten het uitgavenkader en het inkomstenkader binnen de begrotingshorizon. Daarmee worden de financiële afspraken uit het hoofdlijnenakkoord gerespecteerd en worden lasten niet doorgeschoven naar toekomstige generaties.

Het EMU-saldo en de EMU-schuld vallen gunstiger dan eerder geraamd in het budgettair-structureel plan. Deze gunstige ontwikkeling wordt veroorzaakt door zowel een hogere verwachting voor het bbp-niveau en daarmee samenhangende hogere inkomsten als de door het CPB verwachte aanhoudende onderuitputting. Het EMU-saldo komt in 2024 uit op -0,9% van het bbp en de EMU-schuld op 43,3% van het bbp. Gedurende de aanpassingsperiode tot en met 2028 blijven zowel het tekort als de schuld naar verwachting onder de referentiewaarden van 3% bbp en 60% bbp. Het kabinet neemt een eerste stap om de uitgaven vanaf 2027 structureel te beperken, maar onderkent dat ook volgende kabinetten stappen zullen moeten zetten om de tekorten en de schuld op de middellange termijn binnen de Europese referentiewaarden te houden.

De netto primaire uitgaven zullen de komende jaren naar verwachting hoger liggen dan het door de Raad aanbevolen uitgavenpad. De netto primaire uitgavengroei blijft in 2024 1,2%-punt onder de eerdere raming en komt daarmee uit op 5,7%. De uitgavengroei is echter hoger dan de landspecifieke aanbeveling voor Nederland om de overheidsuitgaven in 2024 niet met meer dan 3,5% te laten groeien. Omdat het uitgavenniveau in 2024 lager uitviel dan geraamd is vervolgens de verwachte uitgavengroei in 2025 (ten opzichte van 2024) hoger dan eerder geraamd.

Het economisch beeld is verbeterd ten opzichte van de cijfers in het budgettair-structureel plan. De economie groeide in 2024 met 0,9% na een jaar van stagnatie in 2023. De groei in 2024 was 0,3%-punt hoger dan eerder geraamd en opgenomen in het budgettair-structureel plan. In 2024 werd de groei voornamelijk gedreven door consumptieve bestedingen en de overheidsuitgaven. In 2025 en 2026 neemt de economische groei naar verwachting verder toe met respectievelijk 1,9% en 1,5%, waarbij ook de uitvoer en investeringen positief bijdragen aan de bbp-groei. Deze ramingen zijn echter onzeker door de geopolitieke spanningen en de introductie van nieuwe handelstarieven. Naar verwachting vertraagt de potentiële groei van het bbp op middellange termijn, maar is de groei hoger dan eerder geraamd door een opwaartse bijstelling van de raming van het structurele arbeidsaanbod.

Het merendeel van de hervormingen en investeringen in het kader van de landspecifieke aanbevelingen, zoals gerapporteerd in het budgettair-structureel plan, ligt op schema of is reeds voltooid. Daarnaast adresseren de hervormingen en investeringen de Europese waarden die in de *Sustainable Development Goals* (SDG's) en de *European Pillars of Social Rights* (EPSR) staan beschreven en de gemeenschappelijke prioriteiten van de Unie.

¹ Rijksoverheid (14 oktober 2024) Budgettair structureel plan voor de middellange termijn ([link](#))

De rapportage gaat eerst in op het uitgavenpad en de economische ontwikkelingen.

Vervolgens worden de hervormingen en investeringen toegelicht. Hoofdstuk 1 licht het proces toe dat is gevolgd voor politieke consultatie. Hoofdstuk 2 gaat in op de ontwikkeling van het uitgavenpad, de belangrijkste sturingsvariabele onder het herziene SGP. Hoofdstuk 3 beschrijft de economische ontwikkelingen, die onderliggend zijn aan het uitgavenpad, en Hoofdstuk 4 presenteert de budgettaire ontwikkelingen die horen bij het uitgavenpad. Hoofdstuk 5 gaat in op zowel de landspecifieke aanbevelingen en gedeelde prioriteiten van de Commissie als de hervormingen die het kabinet voorstelt om deze te adresseren. Tot slot beschrijft Hoofdstuk 6 de voorwaardelijke financiële verplichtingen en de mogelijke budgettaire gevolgen hiervan.

Update mei 2025

Na indiening van de jaarlijkse voortgangsrapportage bij de Europese Commissie op 30 april 2025, zijn er enkele inconsistenties geconstateerd. De jaarlijkse voortgangsrapportage is op deze punten aangepast en zal naar de Europese Commissie worden verzonden. Deze wijzingen hebben geen invloed op de inhoud en conclusies van de jaarlijkse voortgangsrapportage. Het betreft de volgende wijzigingen:

- In tabel 1a en tabel 4b is de groei van de netto primaire uitgaven per jaar, en de cumulatieve groei van de netto primaire uitgaven opgesteld op basis van een foutieve toelichting in de oorspronkelijke richtlijn van de Commissie. Hierin zijn de one-offs aan de inkomstenkant niet meegenomen. Op verzoek van de Commissie is dit gecorrigeerd conform de correcte berekeningswijze.
- In tabel 1a is de cumulatieve uitgavengroei gecorrigeerd naar het door de Raad aanbevolen maximum groei van de netto primaire uitgaven. Deze week eerder af door afrondingsverschillen.
- In tabel 4b waren de reeksen in regel 41 en 42 verwisseld. Dit is gecorrigeerd.

Inhoud

Samenvatting	2
Inhoud	4
Hoofdstuk 1: Politieke goedkeuring en consultatieproces	5
Hoofdstuk 2: Uitgavenpad en overzicht ontwikkeling economische en budgettaire variabelen	6
Hoofdstuk 3: Macro-economische ontwikkelingen	9
Hoofdstuk 4: Budgettaire ontwikkelingen	13
Hoofdstuk 5: Hervormingen en investeringen	19
Hoofdstuk 6: Voorwaardelijke verplichtingen	38
Bijlage 1: Voortgang European Pillar of Social Rights & Sustainable Development Goals	41

Hoofdstuk 1:

Politieke goedkeuring en consultatieproces

Dit hoofdstuk gaat in op het proces waarmee het consultatieproces is vormgegeven.

De Jaarlijkse Voortgangsrapportage is verzonden aan beide Kamers van het parlement op 29 april 2025.

Daarnaast is een concept van de Jaarlijkse Voortgangsrapportage voorgelegd aan de Raad van State en is gebruik gemaakt van cijfers van het Centraal Planbureau (CPB). De Raad van State is de instantie in Nederland die belast is met het toezicht op de naleving van de Europese begrotingsregels. Deze rol vloeit voort uit EU Verordening 2024/1263 en Richtlijn 2024/1265 en is vastgelegd in de Wet houdbare overheidsfinanciën (Wet hof). Het CPB maakt als onafhankelijke instelling de macro-economische ramingen. De in deze rapportage gebruikte cijfers zijn gebaseerd op de meest recente raming van het CPB: het macro-economisch beeld uit het Centraal Economisch Plan (CEP)² en de doorrekening van voorjaarsnota door het CPB.³ Tot slot zijn de realisatiecijfers van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) gebruikt.

Bij totstandkoming van het beleid dat in dit plan wordt beschreven, worden alle relevante stakeholders, waaronder de sociale partners, betrokken via de reguliere wetgevingsprocessen.

² CPB (2025) Centraal Economisch Plan ([link](#))

³ CPB (2025) Budgettaire analyse Voorjaarsnota 2025 ([link](#))

Hoofdstuk 2:

Uitgavenpad en overzicht ontwikkeling economische en budgettaire variabelen

In dit hoofdstuk wordt de ontwikkeling van het uitgavenpad gedurende de aanpassingsperiode geschetst. Daarnaast wordt een overzicht gegeven van de belangrijkste economische en budgettaire variabelen. In de hoofdstukken hierna worden deze variabelen specifiek toegelicht.

2.1 Uitgavenpad

In deze paragraaf wordt de ontwikkeling van de netto primaire overheidsuitgaven ten opzichte van het door de Raad aanbevolen uitgavenpad toegelicht. De realisatie van de groei van de netto primaire uitgaven in 2024 en de raming van de uitgavengroei in de komende jaren worden toegelicht en gepresenteerd in tabel 1a.

Met het maatregelenpakket uit de Voorjaarsnota 2025 houdt het kabinet vast aan trendmatig begroten, wat bijdraagt aan stabiel en voorspelbaar beleid. Het uitgaven- en inkomstenkader worden gehandhaafd, waarmee wordt bijgedragen aan een solide en gezonde rijksbegroting. Dit is extra belangrijk gezien de toegenomen geopolitieke spanningen en economische onzekerheden. Hiermee sluiten het uitgavenkader en het inkomstenkader binnen de begrotingshorizon. Daarmee worden de financiële afspraken uit het hoofdlijnenakkoord gerespecteerd en worden lasten niet doorgeschoven naar toekomstige generaties.

Het netto-uitgavenpad (hierna: uitgavenpad) wordt gedefinieerd als de groei van de netto primaire uitgaven. Dit betreft de overheidsuitgaven exclusief rentelasten, cyclische werkloosheidsuitgaven, uitgaven die worden gedekt met middelen uit de EU-begroting, cofinanciering van Europese subsidies en tijdelijke en eenmalige uitgaven ('one-offs'). Bij het vaststellen van de netto primaire uitgaven wordt daarnaast rekening gehouden met discretionaire inkomstenmaatregelen. Dat wil zeggen dat een beleidsmatige verhoging van de belastingen mag leiden tot hogere uitgavengroei terwijl een beleidsmatige verlaging van de belastingen moet leiden tot lagere uitgavengroei. Hierdoor behouden lidstaten flexibiliteit in de samenstelling van inkomsten en uitgaven.

Het uitgavenpad dient aan een aantal eisen te voldoen. Zo moet het uitgavenpad ervoor zorgen dat de overheidsschuld van lidstaten op de middellange termijn (een tijdsperiode bestaande uit de aanpassingsperiode van 4 of 7 jaar plus 10 jaar) op een prudent niveau blijft onder de 60% bbp, of geloofwaardig daalt indien de schuld hoger is dan 60% bbp. Ook moet dit uitgavenpad ervoor zorgen dat het tekort onder de 3% bbp blijft op de middellange termijn. Of de schuld geloofwaardig daalt, wordt getoetst met een zogenoemde schuldhoudbaarheidsanalyse.

De Raad van de Europese Unie (de Raad) heeft een maximum voor de uitgavengroei voor Nederland voor de periode van 2025 tot 2028 aanbevolen in de raadsaanbeveling van 21 januari 2025.⁴ Hiermee volgt de Raad de technische informatie die de Commissie heeft verstrekt voor het budgettair-structureel plan, dat in oktober vorig jaar is ingediend.⁵ Volgens het aanbevolen uitgavenpad kan Nederland, om te voldoen aan de eisen die worden gesteld aan het uitgavenpad, de netto primaire uitgaven jaarlijks met gemiddeld 3,2% laten groeien in de periode van 2025 tot 2028. Specifiek mogen de uitgaven groeien met ten hoogste 3,5% in 2025, 3,3% in 2026 en 3,0% in zowel 2027 en 2028. 2024 is een overgangsjaar van de oude naar de nieuwe Europese begrotingsregels, waarbij de Commissie de jaarlijkse uitgavengroei toetst aan de landspecifieke aanbeveling van de Raad aan Nederland voor 2024 voor de maximale groei van de netto primaire overheidsuitgaven (3,5%). Ook loopt de uitgavengroei van 2024 mee in de cumulatieve uitgavengroei. De cumulatieve uitgavengroei wordt berekend op basis van het basisjaar 2023, ook in het aanbevolen pad van de Raad. De cumulatieve groeicijfers worden gebruikt bij het toezicht op de naleving van het uitgavenpad in de controlerekening. Daarin wordt de realisatie van de uitgavengroei van 2024 ook meegenomen in de cumulatieve uitgavengroei.

⁴ [Council Recommendation of 21 January 2025 setting the net expenditure path of the Netherlands](#) (C/2025/648)

⁵ Rijksoverheid (14 oktober 2024) Budgettair structureel plan voor de middellange termijn ([link](#))

Door hogere kasschuiven en onderuitputting in 2024 viel de groei van de netto primaire uitgaven lager uit dan eerder geraamd, namelijk 5,7% in plaats van de eerder geraamde 6,9%. Hiermee voldoet Nederland niet aan de landspecifieke aanbeveling om de overheidsuitgaven in 2024 niet meer te laten groeien dan 3,5%. De geraamde ontwikkeling van het uitgavenpad is weergegeven in tabel 1a. Ook in de komende jaren zal de (cumulatieve) groei van de netto primaire overheidsuitgaven naar verwachting hoger zijn dan de aanbevolen maximale groei. Hiermee voldoet Nederland in de raming ook in de komende jaren niet aan de door de Raad aanbevolen maximale groei van de netto primaire uitgaven.

Nederland houdt zich aan de in het hoofdlijnenakkoord afgesproken budgettaire kaders en blijft binnen de Europese referentiewaarden. Met het maatregelenpakket uit de Voorjaarsnota 2025 houdt het kabinet vast aan trendmatig begroten, wat bijdraagt aan stabiel en voorspelbaar beleid. Zowel het uitgavenkader als het inkomstenkader zijn gerespecteerd, wat ervoor zorgt dat er geen rekeningen zijn doorgeschoven naar toekomstige generaties. Daar komt bij dat zolang de Nederlandse overheidsfinanciën binnen de Europese referentiewaarden blijven (3% en 60%), Nederland wel effectief invulling geeft aan de afspraak om buitensporige tekorten te vermijden en kunnen de Commissie en de Raad geen handhavingsmaatregelen opleggen. Door de maatregelen uit het hoofdlijnenakkoord blijven de overheidsfinanciën in de raming gedurende de kabinetsperiode binnen deze Europese referentiewaarden.

Nederland zet een eerste stap in de beheersing van de overheidsuitgaven door het uitgavenniveau structureel te beperken. De afgelopen jaren zijn de overheidsuitgaven sterk gestegen als percentage van het bbp. De maatregelen uit het hoofdlijnenakkoord verminderen de groei van de overheidsuitgaven vanaf 2027. Het kabinet onderkent dat ook volgende kabinetten stappen moeten zetten en vertrouwt erop dat zij die stappen ook zullen zetten om de tekorten en de schuld op de middellange termijn binnen de Europese referentiewaarden te houden

Tabel 1a: jaarlijkse en cumulatieve groei van de netto primaire uitgaven. Zowel het aanbevolen pad als de cijfers van het CPB.

	2024	2025	2026	2027	2028
	%g	%g	%g	%g	%g
CPB: Groei van de netto primaire uitgaven per jaar – geraamd	5,7	7,9	3,4	3,2	4,2
CPB: Groei van netto primaire uitgaven cumulatief - geraamd	5,7	14,1	18,0	21,8	26,9
Aanbeveling van de Raad: Groei van de netto primaire uitgaven per jaar	6,6 ⁶	3,5	3,3	3,0	3,0
Aanbeveling van de Raad: Groei van netto primaire uitgaven cumulatief	6,6	10,4	14,0	17,5	21,0
Landspecifieke aanbeveling 2024 groei netto primaire overheidsuitgaven	3,5				

De cumulatieve netto uitgavengroei valt hoger uit dan gerapporteerd in het budgettair structureel plan. Waar de groei van de cumulatieve uitgaven in het budgettair structureel plan uitkwam op 25,9%, komt deze in de voortgangsrapportage uit op 26,9% (zie tabel 1b). Dit komt door zowel nominale ontwikkelingen en prijsbijstellingen als hogere bbp-gerelateerde uitgaven (defensie, EU-aftrekken en het Gemeente- en Provinciefonds). In 2024 is er eenmalig juist sprake van een lagere netto uitgavengroei, door beleidsmatige lastenverhogingen die ingevoerd zijn. Door een lagere uitgavengroei in 2024 valt de groei in 2025 een hoger uit. Dit heeft dus geen effect op de cumulatieve uitgaven.

⁶ 2024 is een overgangsjaar van de oude naar de nieuwe Europese begrotingsregels. In dit jaar is de landspecifieke aanbeveling voor de groei van de netto primaire uitgaven leidend. De aanbeveling van de raad loopt slechts mee in de (cumulatieve) controlerekening.

	2024	2025	2026	2027	2028
	%g	%g	%g	%g	%g
CPB: Groei van de netto primaire uitgaven per jaar – geraamd Voorjaarsnota	5,7	7,9	3,4	3,2	4,2
CPB: Groei van de netto primaire uitgaven per jaar – geraamd Macro-Economische Verkenning	6,9	6,8	3,5	2,1	4,3
CPB: Groei van netto primaire uitgaven cumulatief – geraamd Voorjaarsnota	5,7	14,1	18,0	21,8	26,9
CPB: Groei van netto primaire uitgaven cumulatief – geraamd Macro-Economische Verkenning	6,9	14,1	18,1	20,7	25,9

Tabel 1b: verschillenanalyse uitgavengroei budgettair structureel plan⁷ en voortgangsrapportage⁸

2.2 Samenvatting belangrijkste economische en budgettaire variabelen

Het bbp is in 2024 harder gegroeid dan eerder geraamd. Namelijk 0,9% in plaats van de eerder geraamde 0,6% in het budgettair-structureel plan. Dit is voornamelijk gekomen door een toename in consumptie van de overheid (3,1%) en huishoudens (1%). Hiermee komt het bbp in 2024 uit op 1132,7 miljard euro. Voor 2025 raamt het CPB een bbp groei van 1,9% (in plaats van 1,5% bij het budgettair-structurele plan) en voor 2026 1,5%. De inflatie kwam in 2024 (3,3%) 0,3%-punt lager uit dan geraamd bij het budgettair-structureel plan (3,6%). De inflatieraming voor 2025 blijft hetzelfde: 3,2%. Voor 2026 is de verwachte inflatie 2,6%.

Tabel 1c presenteert de samenvatting van de belangrijkste budgettaire variabelen. De ontwikkelingen van deze variabelen zal verder worden toegelicht in Hoofdstuk 4 (budgettaire ontwikkelingen).

Tabel 1c: ontwikkeling van de belangrijkste budgettaire variabelen

	2023	2024	2025	2026	2027	2028
	% bbp	% bbp	% bbp	% bbp	% bbp	% bbp
Financieringssaldo	-0,4	-0,9	-2,3	-2,8	-2	-2,2
Structureel saldo	-0,9	-0,3	-1,9	-1,6	-1,5	-1,6
Structureel primair saldo	-0,2	0,4	-1,1	-0,7	-0,5	-0,6
Staatsschuld	45,2	43,3	45	47,8	48,5	49,2
Verandering in staatsschuld	-3,2	-1,8	1,6	2,8	0,6	0,7

⁷ Cijfers op basis van de Macro-Economische Verkenning (2025) van het CPB ([link](#))

⁸ Cijfers op basis van de CPB doorrekening van de Voorjaarsnota ([link](#))

Hoofdstuk 3:

Macro-economische ontwikkelingen

Het economisch beeld is verbeterd ten opzichte van de cijfers in het budgettaire-structureel plan. De economie groeide in 2024 met 0,9% na een jaar van stagnatie in 2023. De groei werd voornamelijk gedreven door consumptieve bestedingen en de overheidsuitgaven. In 2025 en 2026 neemt de economische groei naar verwachting verder toe en neemt de inflatie langzamerhand af. Er is echter veel onzekerheid rondom het macro-economisch beeld door de geopolitieke ontwikkelingen en handelsbelemmeringen. De potentiële groei van het bbp vertraagt op middellange termijn, maar is hoger dan eerder geraamd. De cijfers zijn op basis van de raming van het CPB.⁹ Realisatiecijfers komen van het CBS.

Nadat de economie stagneerde in 2023, was er weer sprake van groei in 2024. De bbp-groei was in 2024 0,9%, nadat het bbp slechts 0,1% toenam in 2023. In 2023 stagneerde de economische groei door een afname van uitvoer en investeringen, terwijl bestedingen door huishoudens slechts beperkt toenamen. In 2024 werd de economische groei voornamelijk gedreven door binnenlandse bestedingen door huishoudens (1% groei) en de overheid (3,1% groei), zie ook figuur 1 voor de groeibijdragen. De wereldhandel veerde in 2024 licht terug, waardoor de uitvoer (uitvoer van binnenlands geproduceerde producten en diensten en de wederuitvoer) een kleine positieve bijdrage leverde aan de bbp-groei. De investeringen dempten de economische groei in 2024.

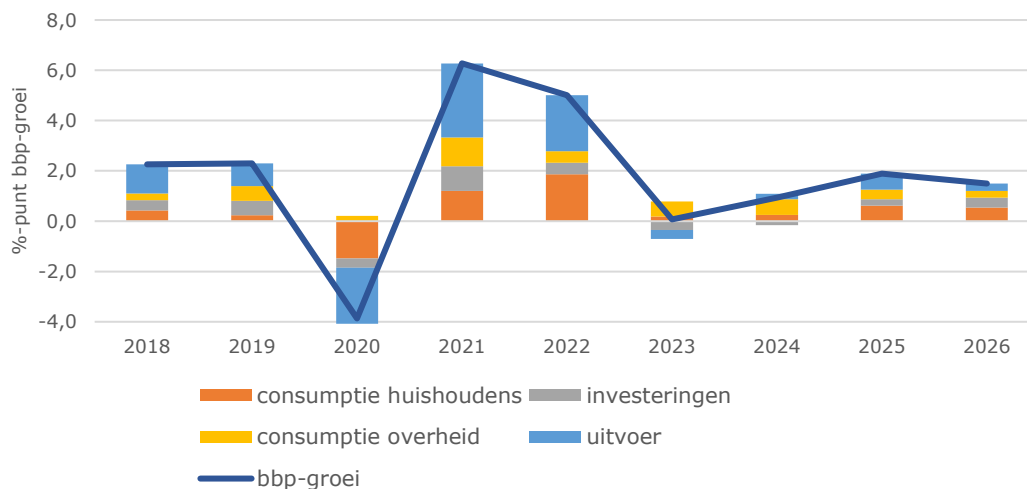
Naar verwachting zet de economische groei sterker door in 2025 (+1,9%) en 2026 (+1,5%) en wordt deze breed gedragen door consumptie, investeringen en export. Het CPB verwacht dat de consumptie van huishoudens stijgt in 2025 en 2026 door een positieve koopkrachtontwikkeling. De lonen stijgen nog steeds harder dan de inflatie. Ook de lastenverlichtingen van het kabinet dragen positief bij aan de koopkracht. In 2025 blijven huishoudens door de onzekere wereld en het lage vertrouwen echter nog terughoudend, waardoor de consumptie minder hard stijgt dan het inkomen. De rest zien we terug in een verdere verhoging van de spaarquote. Daarnaast groeit de overheidsconsumptie, met name door hogere zorg- en defensie-uitgaven. De uitvoer en investeringen laten in de raming een positieve ontwikkeling zien ten opzichte van voorgaande jaren. De uitvoer groeit in 2025 met 2,0%, investeringen nemen toe met 3,2%.

Het economisch beeld is verbeterd ten opzichte van de cijfers uit het budgettaire-structureel plan. De bbp-groei kwam in 2024 0,3%-punt hoger uit dan geraamd in de Macro-Economische Verkenning 2025. De raming van de bbp-groei in 2025 is opwaarts bijgesteld met 0,4%-punt. De bijstelling wordt verklaard door de meevallende bbp-groei in de tweede helft van 2024. Op middellange termijn heeft het CPB de ramingen voor de economische groei ook positief bijgesteld.

De economische vooruitzichten zijn onzeker door geopolitieke spanningen en handelsbelemmeringen. Recentelijk heeft de Verenigde Staten een reeks historische invoertarieven aangekondigd. De invoertarieven en algehele onvoorspelbaarheid verstoren handelsstromen en dempen de economische activiteit en investeringen wereldwijd. Ook de financiële markten hebben aanzienlijke verliezen geleden, wat de onzekerheid verder kan vergroten. Vergeldingstarieven vanuit de EU op Amerikaanse goederen kunnen de prijzen voor producenten en consumenten verhogen. Als open economie profiteert Nederland van de wereldhandel, maar is daardoor ook extra gevoelig voor schokken. De impact van de recente gebeurtenissen op de Nederlandse economie is onzeker. In het CEP hield het CPB rekening met een aantal handelsontwrichtende maatregelen vanuit de Verenigde Staten, maar niet met brede invoertarieven.

⁹ CPB (2025) Centraal Economisch Plan ([link](#))

Figuur 1. Groeibijdragen bestedingen

De inflatie neemt langzaam af ten opzichte van de piek in 2022, maar is nog steeds hoger dan normaal. In de kern wordt inflatie gedreven door de mate van balans tussen vraag en aanbod in de economie. Dit wordt beïnvloed door monetair-, begrotings- en structureel beleid. Daarnaast kunnen externe aanbodschokken de inflatie opdrijven. Het CPB verwacht dat de inflatie de komende jaren verder afneemt. In de raming daalt de inflatie naar 3,2% in 2025 en 2,6% in 2026. Tegelijkertijd nemen de contractlonen harder toe dan de inflatie. In 2025 bereiken de reële lonen naar verwachting het niveau van 2021 – de periode vóór de energiecrisis.

De krapte op de arbeidsmarkt neemt af, maar blijft op een historisch hoog niveau. In 2024 bereikte de arbeidsparticipatie een recordniveau van 73%. De werkloosheid liep beperkt op van 3,6% in 2023 naar 3,7% in 2024. Alhoewel de arbeidsmarkt nog steeds krap is, is het aantal vacatures per werkenden gedaald. Waar het tweede kwartaal van 2022 142 vacatures per 100 werkenden telde, was dat eind 2024 108 vacatures per 100 werkenden. In 2025 stijgt de werkzame beroepsbevolking beperkt met 0,3%. Ook de groei van de werkgelegenheid (in uren) zwakt af naar 0,3% in 2025 en 2026. De werkloosheid loopt langzaam op tot 4% in 2026.

De lange rente schommelt rond de 2,7%. In 2023 was de lange rente voor Nederland iets hoger met 2,8%, in 2024 weer wat lager met 2,6%. De ontwikkeling van de lange rente hangt af van de inflatieontwikkelingen, het rentepad van de Europese Centrale Bank en de reactie van financiële markten op de economische ontwikkelingen en -onzekerheden. Het CPB baseert de raming van de rente op marktprijzen.

De verwachte potentiële bbp-groei wordt naar verwachting lager dan eerdere jaren, maar hoger dan eerder door het CPB geraamd. De verwachte potentiële groei is gemiddeld zo'n 1% per jaar in de periode 2027-2033. De afgelopen 25 jaar lag de potentiële groei rond 1,5% per jaar. Het arbeidsaanbod groeit minder hard door de afvlakkende groei van de beroepsbevolking en participatiegraad. De participatiegraad is al erg hoog, ook in internationaal perspectief, waardoor additionele groei beperkt is. De vergrijzing beperkt bovendien de groei van de beroepsbevolking. De structurele werkgelegenheid ligt echter hoger dan eerder geraamd door het CPB. Het structurele arbeidsaanbod is opwaarts bijgesteld. Dat komt door een wijziging in het niveau en de trends van de structurele participatiegraad van jongeren tussen 15 en 25 jaar en ouderen tussen 65 en 75 jaar. Het nominale bbp komt door deze bijstellingen en door de revisie van de Nationale rekeningen door het CBS vorig jaar ongeveer 7% hoger uit dan geraamd in het CEP van 2024.

De productiviteitsgroei valt op middellange termijn lager uit dan eerder geraamd. De structurele productiviteitsgroei wordt geraamd op 0,7% per jaar. Dit komt overeen met de gemiddelde structurele arbeidsproductiviteitsgroei de afgelopen twintig jaar. Het CPB wijst op de afgenomen groei in globalisering, het onzekere verloop van kunstmatige intelligentie, de

verdienstelijking van de Nederlandse economie en de afnemende groei van de scholingsgraad van de beroepsbevolking.

Tabel 2: Ontwikkeling macro-economische variabelen

		2023	2023	2024	2025	2026	2027	2028	2029
	ESA-code	Niveau	Verandering t.o.v. voorafgaand jaar (%)						
1. Reëel bbp	B1*g		0,1	0,9	1,9	1,5	1,4	1,4	1,1
2. Bbp deflator			7,3	5,1	3,6	2,7	2,5	2,6	2,5
3. Nominaal bbp	B1*g	1.067,6	7,4	6,1	5,6	4,3	4,0	4,1	3,7
Componenten van het reële bbp									
4. Particuliere consumptieve bestedingen	P.3		0,8	1,0	2,6	2,4	1,3	1,2	0,9
5. Consumptieve bestedingen van de overheid	P.3		2,9	3,1	1,9	1,3	1,9	0,8	1,9
6. Bruto investeringen in vaste activa	P.51		1,3	-0,4	2,3	4,0	2,0	2,4	1,8
7. Voorraadmutaties (Δ)	P.52 + P.53		-2,3	-0,4	0,2	0,2	0,3	0,0	0,0
8. Uitvoer van goederen en diensten	P.6		-0,5	0,1	2,0	1,8	1,7	1,7	1,7
9. Invoer van goederen en diensten	P.7		-1,8	-0,2	2,8	3,2	2,3	1,7	2,2
Bijdragen aan reële bbp-groei									
10. Finale binnenlandse vraag			1,5	1,3	2,3	2,4	1,6	1,4	1,4
11. Voorraadmutaties (Δ)	P.52 + P.53		-2,3	-0,4	0,2	0,2	0,3	0,0	0,0
12. Extern saldo van goederen en diensten	B.11		1,1	0,2	-0,3	-0,8	-0,3	0,2	-0,1
Deflator en HICP									
13. Particuliere consumptiedeflator			6,9	2,8	2,7	2,1	2,2	2,2	2,2
14. HICP			4,1	3,2	3,0	2,4	2,2	2,1	2,1
15. Overheidsconsumptie-deflator			6,1	5,4	4,2	3,1	2,8	3,2	3,0
16. Investeringsdeflator			4,1	4,9	3,4	3,0	2,5	2,6	2,5
17. Uitvoerprijsdeflator (goederen en diensten)			-0,9	0,4	2,3	1,2	1,1	1,2	1,4
18. Invoerprijsdeflator (goederen en diensten)			-3,4	-1,4	1,7	0,8	0,8	1,0	1,3
Arbeidsmarkt									
19. Werkgelegenheid (1000 personen, nationale rekeningen)		10.233	1,6	1,0	0,3	0,3	0,4	0,7	0,4
20. Gemiddeld aantal jaarlijkse gewerkte uren per werkzaam persoon		1.439	-0,3	-0,4	0,0	0,0	-0,1	-0,1	-0,2
21. Reëel bbp per werkzaam persoon			-1,5	-0,1	1,6	1,2	1,0	0,8	0,7
22. Reëel bbp per gewerkt uur			-1,2	0,2	1,4	1,0	1,1	0,8	0,9
23. Loonsom van werknemers (in mld.)	D.1	489,6	7,7	7,3	6,2	5,3	4,4	4,4	3,8
24. Loonsom per werknemer (€) (x 1000)		47,800	5,9	6,3	5,9	5,0	4,0	3,7	3,4
25. Werkloosheid (% van de beroepsbevolking)			3,6	3,7	3,8	4,0	4,1	4,2	4,3
Componenten van het potentiële bbp									
26. Potentieel bbp			2,3	2,0	1,8	1,7	1,6	1,5	1,4
Bijdragen aan potentiële bbp									
27. Arbeid			1,2	1,0	0,7	0,6	0,5	0,4	0,3
28. Kapitaal			0,5	0,5	0,5	0,6	0,6	0,6	0,6

29. Totale factor productiviteit			0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
30. Output gap (% potentieel bbp)			0,1	-0,9	-0,8	-1,0	-0,9	-0,9	-1,0

Tabel 3: Externe macro-economische variabelen

		2023	2024	2025	2026	2027	2028	2029
1. Korte termijn rente	(%, jaarlijks gemiddelde)	3,40	3,60	2,30	2,10	2,30	2,40	2,50
2. Lange termijn rente	(%, jaarlijks gemiddelde)	2,80	2,60	2,70	2,70	2,70	2,70	2,70
3. EUR/USD wisselkoers	(jaarlijks gemiddelde)	1,08	1,08	1,03	1,03	1,05	1,07	1,1
4. NAC/EUR wisselkoers	(jaarlijks gemiddelde)							
5. Wereld reëel bbp (excl. EU)	(groei %)	3,8	3,8	3,6	3,5	3,3	3,3	3,2
6. EU reëel bbp	(groei %)	0,4	0,9	1,3	1,2	0,9	0,9	0,8
7. Wereld import volumes (excl. EU)	(groei %)	2,2	3,2	3,5	3,6	3,4	3,3	3,1
8. Olieprijzen	(Brent, USD/vat)	80,5	78,6	73,6	69,9	68,1	67,2	66,6

Hoofdstuk 4:

Budgettaire ontwikkelingen

In dit hoofdstuk worden het EMU-saldo en de EMU-schuld voor 2024 gepresenteerd en vergeleken met het budgettair-structureel plan. Ook geeft het hoofdstuk een update van de discretionaire inkomstenmaatregelen.

4.1 Ontwikkeling overheidsfinanciën

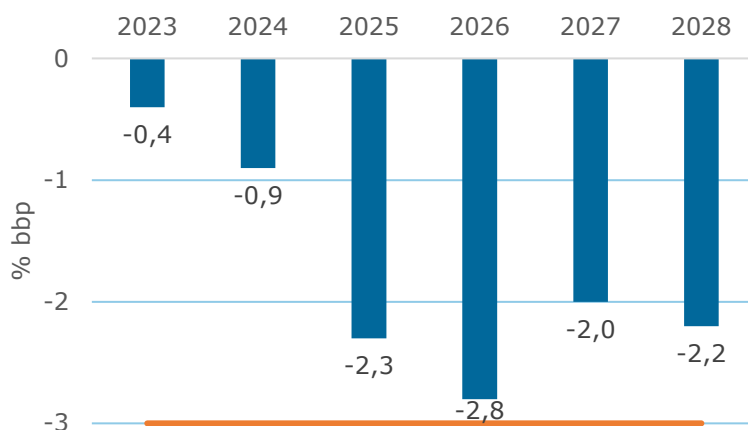
Deze paragraaf geeft een overzicht van het overheidssaldo en de overheidsschuld gebaseerd op de realisaties voor 2024 en de meest recente ramingen voor 2025 tot met 2028. De realisatiecijfers voor 2024 zijn afkomstig van het CBS en worden vergeleken met de eerdere ramingen uit het budgettair-structureel plan. Daarnaast wordt vooruitgekeken naar de komende jaren, waarbij gebruik wordt gemaakt van de ramingen van het CPB. Verder wordt kort toegelicht waarom de ramingen van de Voorjaarsnota en de Jaarlijkse Voortgangsrapportage verschillen. Tot slot geeft tabel 4.2 een uitgebreid overzicht van de overheidsfinanciën.

Overheidssaldo

Het overheidstekort in 2024 bedraagt 0,9% van het bbp, en is hiermee gunstiger dan de 1,8% bbp die geraamd werd in het budgettair-structureel plan. Dit verschil is voornamelijk te verklaren doordat het kabinet in totaal in 2024 €18,6 miljard minder uitgaf dan begroot. De lagere uitgaven zijn grotendeels toe te schrijven aan uitgestelde uitgaven bij departementen en decentrale overheden. Rekening houdend met het Nederlandse begrotingsproces worden deze verschillen gedetailleerd toegelicht in het Financieel Jaarverslag van het Rijk 2024, dat wordt gepubliceerd op 21 mei 2025.

Tot en met 2028 blijft het EMU-saldo naar verwachting binnen de Europese referentiewaarde van -3% van het bbp. Het overheidstekort valt op de middellange termijn positiever uit dan eerder geraamd in het budgettair-structureel plan, voornamelijk door een hogere werkgelegenheid, maar ook de door het CPB verwachte aanhoudende onderuitputting is hier een oorzaak van. De participatiegraad van zowel jongeren als mensen rond de pensioenleeftijd stijgt meer dan verwacht en de structurele werkloosheid wordt lager ingeschat dan eerder. De toename van werkgelegenheid leidt tot hogere overheidsinkomsten, terwijl de werkloosheidsuitgaven dalen. Tegelijkertijd stijgen de overheidsuitgaven door demografische ontwikkelingen, zoals vergrijzing, wat leidt tot hogere kosten voor zorg en sociale zekerheid. Ook nemen de rentelasten toe, omdat leningen met lage rentepercentages aflopen en nieuwe financiering tegen hogere tarieven plaatsvindt. In 2026 leiden eenmalige uitgaven voor de overgang van via de begroting gefinancierde militaire pensioenen naar een kapitaaldekkingstelsel tot een incidentele verslechtering van het saldo met 0,7% bbp. Zie figuur 2 voor het geraamde saldo per jaar.

Figuur 2. Realisatie en raming EMU-saldo (% bbp)

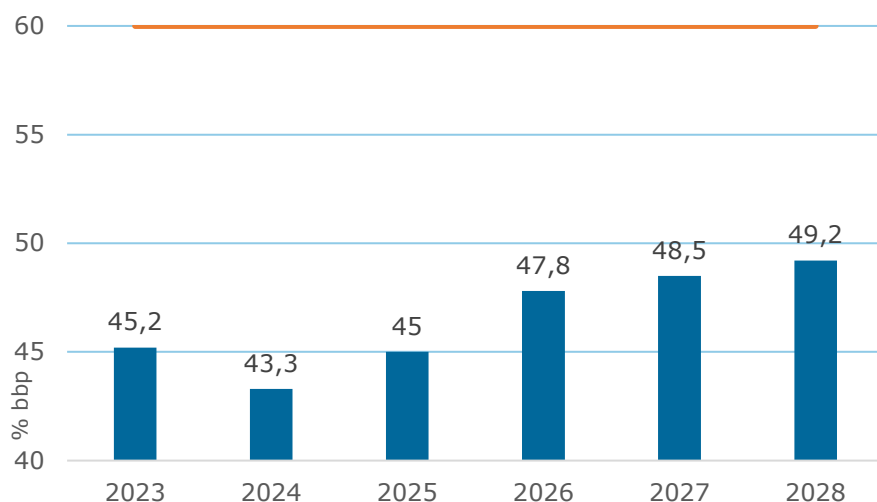

Overheidsschuld

De EMU-schuld bedroeg in 2024 491,6 miljard euro, ofwel 43,3% van het bbp, en blijft daarmee ruim onder de Europese referentiewaarde van 60%. Dit is bovendien lager dan de 45% van het bbp dat in het budgettair-structureel plan voor 2024 werd geraamd. De lagere schuldquote is het gevolg van een beter dan verwacht EMU-saldo, evenals een hogere economische groei en inflatie, waardoor het nominale bbp steeg en de staatsschuld als percentage van het bbp daalde. Ook in 2025 blijft de schuld hierdoor lager dan eerder geraamd.

In 2028 raamt het CPB de schuld op 49,2%, wat net als in het budgettair-structureel plan onder de Europese referentiewaarde van 60% blijft. De schuld valt daarmee 1,9%-punt lager uit dan in het budgettair-structureel plan opgenomen. Dit komt zowel door lagere tekorten als door een hogere verwachte bbp groei.

Figuur 3. Realisatie en raming EMU-schuld (% bbp)

Verschil raming Voorjaarsnota en Jaarlijkse Voortgangsrapportage

De CPB-ramingen voor het EMU-saldo en de EMU-schuld verschillen van die in de Voorjaarsnota 2025 van het ministerie van Financiën. Beide ramingen staan in tabel 4a. De kabinetsramingen zijn gebaseerd op de departementale begrotingen en de belastingraming van het ministerie van Financiën, terwijl het CPB een onafhankelijke raming maakt en andere uitgangspunten kan hanteren, met name over onderuitputting. Beide ramingen gebruiken het macro-economische beeld uit het CEP 2025 van het CPB als basis.

Het EMU-saldo dat het CPB verwacht, valt tot en met 2027 gunstiger uit dan in de raming van de Voorjaarsnota. In 2028 daarentegen voorziet het CPB juist een negatiever saldo. Deze verschillen worden vooral verklaard doordat het CPB ervan uitgaat dat de budgetten in de begroting door onderuitputting pas later worden besteed dan in de Voorjaarsnota werd geraamd. Dit leidt tot een beter saldo in de eerste jaren en een slechter saldo in de latere jaren. Daarnaast verwacht het CPB dat de asieluitgaven vanaf 2027 hoger zullen zijn dan het bedrag dat in de Voorjaarsnota is opgenomen. Ook gaat het CPB ervan uit dat de korting op de EU-afdrachten vanaf 2028 uit het hoofdlijnenakkoord slechts gedeeltelijk wordt gerealiseerd.

Verder neemt het CPB in de raming van het saldo van decentrale overheden enkele beleidsmatige aannames mee. Zo veronderstelt het CPB oplopende tekorten in de WMO en de jeugdzorg. Voor de jaren tot en met 2027 is het saldo van de decentrale overheden bovendien neerwaarts bijgesteld op basis van de realisatiecijfers van 2024. De overige verschillen tussen de CPB-raming en de Voorjaarsnota zijn beperkt. De grootste afwijking betreft de prijsrisicobuffer in de SDE, die het CPB niet in de raming opneemt. Dit leidt tot een verbetering van het saldo bij het CPB ten opzichte van de Voorjaarsnota in 2026 tot met 2028.

Tabel 4a: Verschillenanalyse EMU-saldo tussen Voorjaarsnota en voortgangsrapportage
(doorrekening CPB)

	2025	2026	2027	2028
	% bbp	% bbp	% bbp	% bbp
EMU-saldo Voorjaarsnota	-2,6%	-3,0%	-2,6%	-2,1%
Aanvullende onderuitputting CPB	0,4%	0,2%	0,7%	0,3%
Hogere asielkosten CPB		0,1%	-0,1%	-0,2%
Hogere EU-afdrachten CPB				-0,1%
Negatiever saldo decentrale overheden CPB	-0,1%	-0,2%	-0,2%	-0,2%
Overige verschillen	0,0%	0,1%	0,1%	0,1%
EMU-saldo CPB	-2,3%	-2,8%	-2,0%	-2,2%

Tabel 4b: Overzicht overheidsfinanciën

Budgettaire projecties		2023	2023	2024	2025	2026	2027	2028
Inkomsten	ESA code	€ mld.	% bbp	% bbp	% bbp	% bbp	% bbp	% bbp
1. Belastingen op productie en import	D.2	118,8	11,1	11,1	10,9	11,2	11,5	11,3
2. Belastingen op inkomen, vermogen etc.	D.5	156,3	14,6	14,9	13,9	14,2	14,1	14,2
3. Sociale bijdragen	D.61	134,6	12,6	12,4	12,9	12,9	13,2	13,3
4. Overige inkomsten	(P.11+P.12+P.131) +D.39 + D.4 + D.7	44,0	4,1	4,3	4,0	3,9	4,0	4,0
5. Vermogensheffingen	D.91	3,1	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
6. Overige kapitaalinkomsten	D.92+D.99	0,5	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1	0,0
7. Totale inkomsten (= 1+2+3+4+5+6)	TR	457,4	42,8	43,0	42,0	42,6	43,2	43,1
8. Waarvan: EU overdrachten	D.7EU+D.9EU	0,5	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0
9. Totaal inkomsten anders dan overdrachten van de EU (= 7-8)		456,9	42,8	42,9	42,0	42,5	43,1	43,1
10. Inkomstenmaatregelen (incrementen, exclusief door EU gefinancierde maatregelen)		3,3	0,3	0,2	-0,4	0,5	0,7	0,0
11. Eenmalige inkomsten opgenomen in de prognoses (niveaus, exclusief door EU gefinancierde maatregelen)		5,4	0,5	0,4	0,0	0,0	0,0	0,0
Uitgaven		€ mld.	% bbp	% bbp	% bbp	% bbp	% bbp	% bbp
12. Beloning van werknemers	D.1	88,8	8,3	8,6	8,7	8,6	8,5	8,4
13. Intermediair verbruik	P.2	67,2	6,3	6,6	6,4	6,3	6,1	6,0
14. Rente-uitgaven	D.41	7,3	0,7	0,7	0,7	0,9	1,0	1,0
15. Sociale uitkeringen (exclusief sociale overdrachten in natura)	D.62	109,9	10,3	10,4	10,8	10,9	11,0	11,0
16. Sociale overdrachten in natura aangekochte marktproducten	D.632	108,1	10,1	10,4	10,5	10,7	11,1	11,3
17. Subsidies	D.3	18,0	1,7	1,4	1,5	1,6	1,8	1,8
18. Overige uitgaven	D.29 + (D.4-D.41) + D.5 + D.7 + D.8	21,6	2,0	1,7	1,9	2,1	1,8	1,9
19. Bruto-investeringen in vaste activa	P.51	33,6	3,1	3,2	3,2	3,4	3,5	3,7
20. Waarvan: nationaal gefinancierde overheidsinvesteringen		33,6	3,1	3,2	3,2	3,4	3,5	3,7
21. Kapitaaloverdrachten	D.9	8,0	0,8	1,0	0,6	1,1	0,5	0,3
22. Overige kapitaaluitgaven	P.52+P.53+NP	-1,4	-0,1	-0,1	-0,1	-0,2	-0,1	-0,1
23. Totale uitgaven (= 12+13+14+15 + 16 +17+18+19+21+22)	TE	461,2	43,2	43,9	44,4	45,4	45,2	45,3
24. Waarvan: Uitgaven gefinancierd door EU overdrachten (= 8)	D.7EU+D.9EU	0,5	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0
25. Nationaal gefinancierde uitgaven (23-24)		460,7	43,2	43,8	44,3	45,4	45,2	45,2
26. Nationale co-financiering van programma's gefinancierd door de Unie		1,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
27. Conjuncturele component van werkloosheidsuitkeringen		-0,5	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1
28. Eenmalige uitgaven inbegrepen in de projecties (niveaus, exclusief EU gefinancierde maatregelen)		0,0	0,0	0,4	0,0	0,7	0,0	0,0
29. Netto nationaal gefinancierde primaire uitgaven (voor inkomstenmaatregelen) (= 25-26-27-28-14)		452,7	42,4	42,5	43,4	43,6	44,0	44,0
Netto primaire uitgavengroei		%g	%g	%g	%g	%g	%g	%g
30. Netto nationaal gefinancierde primaire uitgavengroei			7,8	5,7	7,9	3,4	3,2	4,2
Balansen		€ mld.	% bbp	% bbp	% bbp	% bbp	% bbp	% bbp
31. Netto overschot/tekort(= 7-23)	B.9	-3,8	-0,4	-0,9	-2,3	-2,8	-2,0	-2,2
32. Primaire balans (= 31-14)	B.9-D.41p	3,5	0,3	-0,2	-1,6	-2,0	-1,0	-1,1
Conjuncturele aanpassing								
33. Structureel saldo			-0,9	-0,3	-1,9	-1,6	-1,5	-1,6
34. Structureel primair saldo			-0,2	0,4	-1,1	-0,7	-0,5	-0,6
Schuld		€ mld.	% bbp	% bbp	% bbp	% bbp	% bbp	% bbp
35. Staatsschuld		482,2	45,2	43,3	45,0	47,8	48,5	49,2
36. Verandering in schuld		1,1	-3,2	-1,8	1,6	2,8	0,6	0,7
37. Bijdragen aan verandering in schuld								
38. Primair saldo (= minus 32)			-0,3	0,2	1,6	2,0	1,0	1,1
39. Sneeuwbal effect			-2,7	-1,9	-1,6	-1,0	-0,9	-0,9
40. Rentebetalingen (=14)			0,7	0,7	0,7	0,9	1,0	1,0
41. Groei			0,0	-0,4	-0,8	-0,7	-0,7	-0,7
42. Inflatie (HICP)			-3,3	-2,2	-1,5	-1,2	-1,2	-1,2
43. Stock-flow aanpassing (= 36-38-39)			-0,3	0,0	1,6	1,8	0,4	0,5
		%	%	%	%	%	%	%
44. Impliciete rente op schuld			1,5	1,6	1,8	2,0	2,2	2,2
Defensie		€ mld.	% bbp	% bbp	% bbp	% bbp	% bbp	% bbp
45. Totale defensie uitgaven*	COFOG 2	14,4	1,3	1,8	2,1	2,0	2,1	2,2
46. Waarvan investeringen*	COFOG 2, P.51g	1,8	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2

*Nieuw (ten opzichte van het budgettair-structureel plan) is dat de Europese Commissie heeft verzocht om ook de defensie-uitgaven op te nemen in deze voortgangsrapportage. Deze zijn weergegeven in rij 45 en 46. De defensie-uitgaven in deze rapportage zijn gebaseerd op basis van ramingen door het CPB en niet op basis van de actuele begrotingsstanden. Om die reden wijken de defensie-uitgaven uitgedrukt in percentage bbp af van de cijfers zoals gepresenteerd in de Voorjaarsnota.

Discretionaire inkomstenmaatregelen

Bij het vaststellen van het uitgavenpad wordt rekening gehouden met discretionaire inkomstenmaatregelen. In tabel 5 wordt een overzicht gegeven van de totale discretionaire inkomstenmaatregelen per jaar. Dit overzicht omvat niet alleen de maatregelen die door dit kabinet zijn getroffen, maar ook maatregelen die door vorige kabinetten zijn genomen en nog effect hebben in de komende jaren.

Voor de discretionaire inkomstenmaatregelen is het statische effect van fiscale beleidswijzigingen relevant. Het statische effect is het effect van een beleidsmatige tariefswijziging bij gelijkblijvende grondslag of het effect van een beleidsmatige grondslagwijziging bij gelijkblijvend tarief. Daar waar relevant, telt ook het eerste-orde gedragseffect mee. Dit zijn directe effecten op de grondslag van de belasting waar de maatregel betrekking op heeft. Dit leidt tot een meer realistische inschatting van de effecten van een tariefswijziging en daarmee tot een betere afweging. Ook wordt rekening gehouden met direct samenhangende fiscale kruiselasticiteiten wanneer die van toepassing zijn. Met kruiselasticiteiten tussen een beleidswijziging aan de uitgavenkant (waaronder normerende maatregelen) en de fiscaliteit wordt geen rekening gehouden tenzij dit leidt tot mogelijk ondoelmatige keuzes of onbedoelde uitkomsten. Een stimulans, zowel aan de inkomsten- als aan de uitgavenkant, van elektrisch rijden kan bijvoorbeeld ook (andere) auto-gerelateerde belastingen substantieel beïnvloeden.

Op het moment dat inkomstenmaatregelen in wetgeving worden omgezet, worden de budgettaire effecten van de maatregelen eenmalig herijkt. Bij het herijken worden de laatste (economische) inzichten meegenomen om te zorgen voor een zo accuraat mogelijke raming.

Tabel 5: Verwachte impact discretionaire inkomensmaatregelen, Impact in miljoenen euro's, + = saldoverbeterend)

Belastingsoort	Eenmalig	2023	2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030
Bankbelasting	Nee	0	150	0	0	0	0	0	0
BPM	Nee	-104	-102	586	358	62	-11	-42	-53
Circulaire plastic heffing	Nee	0	0	0	0	0	547	0	0
CO2-heffing glastuinbouw	Nee	0	0	52	5	5	5	4	2
Kolenbelasting	Nee	0	0	0	0	77	0	0	-35
Vennootschapsbelasting	Nee	1757	-15	969	-65	-167	-25	-120	-99
Vennootschapsbelasting	Ja	0	-1053	1053	0	0	0	0	0
Dividendbelasting	Nee	373	-666	472	-139	39	40	-22	6
Dividendbelasting	Ja	5000	-5293	293	0	0	0	0	0
Alcoholaccijns	Nee	0	26	0	0	0	0	0	0
Bieraccijns	Nee	-2	41	0	0	0	0	0	0
Accijns op lichte oliën	Nee	-131	-89	-77	916	4	-8	-7	-4
Accijns op minerale oliën anders dan lichte olie	Nee	-82	-16	-77	499	-167	-9	-12	-25
Tabaksaccijns	Nee	153	361	170	0	0	0	0	0
Wijnaccijns	Nee	0	23	0	0	0	0	0	0
Energiebelasting	Nee	6047	-287	23	-390	300	-29	264	228
Schenk en erfbelasting	Nee	-1	13	-13	54	11	6	0	6
Vliegbelasting	Nee	354	63	0	0	248	0	0	0
Kansspelbelasting	Nee	12	26	102	100	0	0	0	0
Premie zorgverzekeringswet	Nee	-270	-4206	2314	43	5705	884	0	0
Belasting zware motorrijtuigen	Nee	0	0	0	-109	-115	-6	-6	0

Inkomensheffing box 1	Nee	-1267	2757	-1137	1270	114	-459	157	434
Inkomensheffing box 2	Nee	257	-141	-810	184	19	45	46	-42
Inkomensheffing box 2	Ja	801	4954	-5754	0	0	0	0	0
Inkomensheffing box 3	Nee	189	539	-2172	1341	172	-1175	2001	-1
Inkomensheffing box 3	Ja	1778	-4328	4328	0	0	0	0	0
Inframarginale heffing	Nee	0	179	-179	0	0	0	0	0
Fiscale maatregelen Caribisch Nederland	Nee	-11	0	-3	-2	-2	-3	-3	0
Verhuurderheffing	Nee	-872	-5	0	0	0	0	0	0
Motorrijtuigenbelasting	Nee	-20	-28	30	90	-71	-54	-73	324
Premies werknemersverzekeringen	Nee	324	546	588	312	-513	46	29	13
Solidariteitsbijdrage	Nee	-6433	0	0	0	0	0	0	0
Overdrachtsbelasting	Nee	1089	9	-185	271	-116	42	9	9
Verbruiksbelasting niet-alcoholhoudende dranken	Nee	0	396	0	0	36	0	75	0
Omzetbelasting	Nee	994	0	-135	1297	189	1	-10	7
Afvalstoffenbelasting	Nee	1	0	0	0	0	0	0	0
Totaal		9936	-6146	438	6035	5830	-163	2290	770
Totaal (eenmalig)		7579	-5720	-80	0	0	0	0	0
Totaal (niet eenmalig)		2357	-426	518	6035	5830	-163	2290	770

* Bedragen zijn incrementeel weergegeven in de tabel

Herstel- en Veerkrachtplan

Het Nederlandse Herstel en Veerkrachtplan (HVP) bestaat uit een combinatie van 22 hervormingen en 28 investeringen ter waarde van 5,4 miljard euro. Nederland focust zich nu op de implementatie van het plan. Nederland heeft inmiddels twee betaalverzoeken ingediend die door de Europese Commissie zijn goedgekeurd en uitbetaald. Daarmee heeft Nederland inmiddels 2,5 miljard euro ontvangen. Nederland is voornemens in 2025 het derde betaalverzoek in te dienen. In 2026 volgen het vierde en vijfde betaalverzoek. Nederland ontvangt geen leningen uit de Herstel- en Veerkrachtfaciliteit.

Tabel 6: HVP-subsidies

	2020	2021	2022	2023	2024	2025	2026
Ontvangsten van HVP-subsidies	% bbp	% bbp	% bbp	% bbp	% bbp	% bbp	% bbp
1. HVP subsidies zoals meegenomen in de ontvangst projecties		0,00%	0,00%	0,00%	0,12%	0,10%	0,23%
2. Ontvangsten van de HVP subsidies		0,00%	0,00%	0,00%	0,12%	0,10%	0,00%
Uitgaven gefinancierd door HVP-subsidies	% bbp	% bbp	% bbp	% bbp	% bbp	% bbp	% bbp
3. Totale lopende uitgaven	0,01%	0,05%	0,06%	0,08%	0,07%	0,05%	0,04%
4. Bruto vaste kapitaalformatie	0,00%	0,02%	0,02%	0,03%	0,02%	0,02%	0,01%
5. Andere kapitaaluitgaven	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
6. Totale kapitaaluitgaven	0,00%	0,02%	0,02%	0,03%	0,02%	0,02%	0,01%
Andere kosten gefinancierd door HVP-subsidies	% bbp	% bbp	% bbp	% bbp	% bbp	% bbp	% bbp
7. Verlaging van belastinginkomsten	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
8. Andere kosten met impact op ontvangsten	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
9. Financiële transacties	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%

Hoofdstuk 5:

Hervormingen en investeringen

Nederland heeft vorig jaar in het budgettaire-structureel plan voor de middellange termijn hervormingen en investeringen gerapporteerd, die de landspecifieke aanbevelingen en de gemeenschappelijke prioriteiten van de Unie adresseren. In dit hoofdstuk wordt de voortgang op deze hervormingen en investeringen beschreven.

In tabel 7 is de status te lezen van de hervormingen en investeringen sinds het opstellen van het budgettaire-structureel plan voor de middellange termijn in het najaar van 2024 (zie laatste kopje). Er zijn geen nieuwe maatregelen sinds het laatste plan opgenomen. Bijlage 1 geeft een overzicht van de hervormingen en investeringen die verband houden met de Sustainable Development Goals en de European Pillars of Social Rights.

Over het algemeen is Nederland goed op weg (*on track*) met 77 maatregelen. Er zijn 15 maatregelen afgerond (*completed* of *fulfilled*), en er zijn slechts enkele maatregelen vertraagd (*delayed*) of niet afgerond (*not completed*) (4). Dit gaat om maatregelen 1, 23, 36, en 76. Per maatregel is onder de tabel toegelicht wat de voortgang is. Daarnaast heeft Nederland over het algemeen positief gereageerd op de technische analyse van de ernst van de vastgestelde uitdagingen en de ontwikkeling van risico's ten aanzien van de externe sector en de woningmarkt in het kader van de macro-economische onevenwichtighedenprocedure. Deze reactie is reeds naar de Europese Commissie gestuurd.

Voor de samenhang met de vijf pijlers van de Energie Unie zijn de hervormingen/investeringen onder de noemer "Een eerlijke groene en digitale transitie, inclusief consistentie met de Europese Klimaatwet" relevant.

Tabel 7: Voortgang hervormingen en investeringen

Hervormingen/investeringen		HVP/MFK ¹⁰	LSA ¹¹	Gemeenschappelijke prioriteit ¹²	Status
Een eerlijke groene en digitale transitie, inclusief consistentie met de Europese Klimaatwet ¹³					
Duurzame landbouw					
1	Hervorming: ketenaanpak verduurzaming landbouw	-	2024.4.2 2023.4.4 2022.4.5	Een eerlijke groene en digitale transitie, inclusief consistentie met de Europese Klimaatwet	Not completed
2	Investering: omschakelprogramma 'duurzame landbouw'*	-	2024.4.2 2023.4.4 2022.4.5	Een eerlijke groene en digitale transitie, inclusief consistentie met de Europese Klimaatwet	On-track
Transitie naar hernieuwbare energie					

¹⁰ Indien de maatregel tevens onderdeel is van (i) het Nederlandse herstel- en veerkrachtplan of (ii) het MFK-Partnerschapsovereenkomst. Voor HVP-maatregelen wordt tussen de haakjes verwezen naar het nummer in de herziene Annex van het Raaduitvoeringsbesluit.

¹¹ Conform de richtlijnen van de Europese Commissie wordt gereageerd op de landspecifieke aanbevelingen die 'relevant' zijn. Dat wil zeggen, de structurele (niet-budgettaire) aanbevelingen teruggaand tot 2019 die volgens de jaarlijkse Commissiebeoordeling geen 'substantiële' of 'volledige' vooruitgang of implementatie hebben, zie [Country-specific recommendations database \(europa.eu\)](https://country-specific-recommendations-database.europa.eu) voor 2023 en eerder.

¹² De gemeenschappelijke prioriteiten van de Unie cf. Artikel 13(c) Verordening 2024/1263, (i) het verwezenlijken van een eerlijke groene en digitale transitie, met inbegrip van de klimaatdoelstellingen zoals vastgelegd in Verordening (EU) 2021/1119 ("Europese Klimaatwet"), (ii) sociale en economische veerkracht, met inbegrip van de Europese pijler van sociale rechten, (iii) energiezuikerheid en (iv) waar noodzakelijk, de opbouw van defensievermogens.

¹³ Hervormingen en investeringen aangeduid met (*) worden ook beschreven in het Integraal Nationaal Plan Energie en Klimaat (2021-2030, update 2023). Zie: <https://open.overheid.nl/documenten/105257f6-c87e-4603-8521-244feadade6a/file>

3	Hervorming: Landelijke Actieprogramma Netcongestie*	HVP (C8-R1)	2024.4.1 2023.4.2 2022.4.2	Een eerlijke groene en digitale transitie, inclusief consistentie met de Europese Klimaatwet, Energiezekerheid	On-track
4	Investering: Meerjarenprogramma Infrastructuur Energie en Klimaat*	HVP (C8-R1)	2024.4.1 2023.4.2 2022.4.2 2020.3.4	Een eerlijke groene en digitale transitie, inclusief consistentie met de Europese Klimaatwet	On-track
5	Investering: Programma Energiehoofdstructuur*	-	2024.4.1 2023.4.2 2022.4.2 2020.3.4	Een eerlijke groene en digitale transitie, inclusief consistentie met de Europese Klimaatwet	On-track
6	Hervorming: Omgevingswet*	-	2022.4.2	Een eerlijke groene en digitale transitie, inclusief consistentie met de Europese Klimaatwet	Completed
7	Hervorming: SDE ++*	-	2023.4.2 2022.4.2 2020.3.4 2019.3.3	Een eerlijke groene en digitale transitie, inclusief consistentie met de Europese Klimaatwet	On-track
8	Investering : Klimaat- en Transitiefonds*	-	2023.4.2 2022.4.2 2020.3.4 2019.3.3	Een eerlijke groene en digitale transitie, inclusief consistentie met de Europese Klimaatwet	On-track
Energie-efficiëntie, met name in de gebouwde omgeving					
9	Hervorming: Programma Versnelling Verduurzaming Gebouwde Omgeving (PVGO)*	-	2023.4.3 2022.4.3	Een eerlijke groene en digitale transitie, inclusief consistentie met de Europese Klimaatwet	On-track
10	Hervorming: Actualisering van de Energiebesparingsplicht*	-	2023.4.3 2022.4.3	Energiezekerheid	Completed
Vaardigheden t.b.v. de groene transitie					
11	Hervorming: Actieplan Groene en Digitale Banen*		2023.4.5	Sociale en economische veerkracht, inclusief de Europese Pijler van Sociale Rechten; een eerlijke digitale transitie; Een eerlijke groene en digitale transitie, inclusief consistentie met de Europese Klimaatwet	On-track
Onderzoek en ontwikkeling (R&D)					

12	Investering: Investeringen in onderzoek en ontwikkeling vanuit het Nationaal Groeifonds (NGF) (5,5 mld. EUR voorwaardelijk toegekend of gereserveerd per eind 2023)	-	2019.3.2	Een eerlijke groene en digitale transitie, inclusief consistentie met de Europese Klimaatwet	On-track
13	Investering: Quantum Delta NL (277,9 mln. EUR)	HVP (C2.1 I1)	2020.3.3 2020.3.5 2019.3.2	Een eerlijke groene en digitale transitie, inclusief consistentie met de Europese Klimaatwet	Completed
Overige maatregelen					
14	Investering: Strategie Digitale Economie: Generieke Instrumenten	-		Een eerlijke groene en digitale transitie, inclusief consistentie met de Europese Klimaatwet	On-track
15	Investering: Strategie Digitale Economie: Specifieke Instrumenten	-		Een eerlijke groene en digitale transitie, inclusief consistentie met de Europese Klimaatwet	On-track
16	Investering: Strategie Digitale Economie: Nationale Groeifonds	-		Een eerlijke groene en digitale transitie, inclusief consistentie met de Europese Klimaatwet	On-track
17	Aanpassing nationale klimaatwet*			Een eerlijke groene en digitale transitie, inclusief consistentie met de Europese Klimaatwet	On-track
18	Instelling Klimaatfonds*			Een eerlijke groene en digitale transitie, inclusief consistentie met de Europese Klimaatwet	On-track
19	Investering 1: Subsidieregeling Publieke Laadinfrastructuur zwaar vervoer (SPULA)		2022.4.4	Een eerlijke groene en digitale transitie, inclusief consistentie met de Europese Klimaatwet	On-track
76	Oprichting centraal contactpunt NZIA en CRMA			Een eerlijke groene en digitale transitie, inclusief consistentie met de Europese Klimaatwet	Delayed

77	Rapport groeimarkten voor Nederland			Een eerlijke groene en digitale transitie, inclusief consistentie met de Europese Klimaatwet	Completed
Sociale en economische veerkracht, inclusief de Europese Pijler van Sociale Rechten					
Belastingstelsysteem					
20	Hervorming: belastingen van inkomen uit vermogen	-	2024.1.3 2023.1.5 2022.1.4 2019.1.1	Sociale en economische veerkracht, inclusief de Europese Pijler van Sociale Rechten	On-track
Woningmarkt					
21	Hervorming: Aanwijzing grootschalige woningbouwlocaties en NOVEX gebieden	-	2024.1.4 2023.1.6	-	Completed
22	Investering: Financiële ondersteuning om sneller en betaalbaarder te kunnen bouwen	HVP (C3.1 R3-1, C3.1 R3-2)	2024.1.4 2023.1.6	-	On-track
23	Hervorming: Wet Versterking regie Volkshuisvesting Versnellen en verkorten beroepsprocedures	HVP (C3.1 R3-4)	2024.1.4 2023.1.6	-	Delayed
24	Hervorming: Wet betaalbare huur: modernisering WWS, nieuwbouwopslag, afspraken met IVBN en corporatiesector over nieuwbouw middenhuur (100.000 woningen in totaal)	-	2024.1.4 2023.1.6	-	Completed
25	Hervorming: Wetsvoorstel Hervorming Huurtoeslag ter ondersteuning betaalbaarheid in midden- en vrije huursector.	-	2024.1.4 2023.1.6	-	Completed
Zorg					
26	Hervorming: Tijdelijk extra personele capaciteit voor de zorg in crisistijd (Nationale Zorgreserve en Sector Plan plus)	HVP (C5.1 I1-3)	2020.2.1 2020.1.2 2022.3 2023.3 2024.3.3	Sociale en economische veerkracht, inclusief de Europese Pijler van Sociale Rechten	On-track

27	Hervorming: SET-COVID-19	HVP (C5.1 I3)	2020.1.2	Sociale en economische veerkracht, inclusief de Europese Pijler van Sociale Rechten	Completed
28	Hervorming: IC-opscaling	HVP (C5.1 I2)	2020.3.3 2022.3.4 2023.3.2 2024.3.2 2020.1.2 2022.3 2023.3	Sociale en economische veerkracht, inclusief de Europese Pijler van Sociale Rechten	On-track
29	Hervorming: STOZ-regeling	-	2020.1.2	Sociale en economische veerkracht, inclusief de Europese Pijler van Sociale Rechten	On-track
30	Hervorming: Programma Wonen, Ondersteuning en Zorg voor Ouderen (WOZO)	-	2024.1.5	-	On-track
31	Hervorming: Toekomstagenda zorg en ondersteuning voor mensen met een beperking	-	2024.1.5	-	On-track
32	Hervorming: Nationale dementiestrategie 2021 – 2030	-	2024.1.5	-	On-track
33	Hervorming: Verbeteren en Verbreden van de Toets op het Basispakket (VVTB or 'improving and broadening the assessment of the Dutch basic benefit package')	-	2024.1.5	-	On-track
34	Hervorming: Kennisinfrastructuur in de Langdurige zorg	-	2024.1.5	-	On-track
Arbeidsmarkt					
11	Hervorming: Actieplan Groene en Digitale Banen*		2023.4.5	Sociale en economische veerkracht, inclusief de Europese Pijler van Sociale Rechten; een eerlijke digitale transitie; Een eerlijke groene en digitale transitie, inclusief consistentie met de Europese Klimaatwet	On-track
35	Hervorming: Meer zekerheid flexwerkers		2024.3.1 2023.3.1 2022.3.3 2022.3.2 2022.3.1 2020.2.2	Sociale en economische veerkracht, inclusief de Europese Pijler van Sociale Rechten	On-track

			2019.2.2 2019.2.1		
36	Hervorming: Verplichte arbeidsongeschiktheidsverzekering voor zelfstandigen	HVP (C4.1 R2-1)	2024.3.1 2023.3.1 2022.3.3 2022.3.2 2022.3.1 2020.2.2 2019.2.2 2019.2.1	Sociale en economische veerkracht, inclusief de Europese Pijler van Sociale Rechten	Not completed
37	Hervorming: Aanpak Arbeidsmarktkrapte		2024.3.1 2023.3.1 2022.3.3 2022.3.2 2022.3.1 2020.2.2 2019.2.2	Sociale en economische veerkracht, inclusief de Europese Pijler van Sociale Rechten	On-track
38	Hervorming: Actieplan aanpak van schijnzelfstandigheid	HVP (C4.1 R4)	2024.3.1 2023.3.1 2022.3.3 2022.3.2 2022.3.1 2020.2.2 2019.2.2 2019.2.1	Sociale en economische veerkracht, inclusief de Europese Pijler van Sociale Rechten	Not completed
39	Hervorming: Programma voor een inclusieve arbeidsmarkt		2024.3.2 2023.3.3 2023.3.2 2022.3.5 2022.3.4 2019.2.3	Sociale en economische veerkracht, inclusief de Europese Pijler van Sociale Rechten	On-track
40	Hervorming: Regionale Mobiliteitsteams/ Regionale Werkcentra		2024.3.2 2023.3.3 2023.3.2 2022.3.5 2022.3.4 2019.2.3	Sociale en economische veerkracht, inclusief de Europese Pijler van Sociale Rechten	On-track
41	Hervorming: Wet Breed Offensief		2024.3.2 2023.3.3 2023.3.2 2022.3.5 2022.3.4 2019.2.3	Sociale en economische veerkracht, inclusief de Europese Pijler van Sociale Rechten	Completed
42	Investering: Ontwikkelpaden		2024.3.2 2023.3.3 2023.3.2 2022.3.5 2022.3.4 2020.3.3 2019.2.3	Sociale en economische veerkracht, inclusief de Europese Pijler van Sociale Rechten	On-track
43	Investering: SLIM-regeling		2024.3.2 2023.3.3 2023.3.2 2022.3.5 2022.3.4	Sociale en economische veerkracht, inclusief de Europese Pijler van Sociale Rechten	On-track

			2020.3.3 2019.2.3		
44	Hervorming: Meer uren werkt!		2024.3.2 2023.3.3 2023.3.2 2022.3.5 2022.3.4 2019.2.3	Sociale en economische veerkracht, inclusief de Europese Pijler van Sociale Rechten	On-track
Onderwijs					
45	Hervorming: Nieuwe kerndoelen basisvaardigheden primair onderwijs en onderbouw voortgezet onderwijs	-	2024.3.3	Sociale en economische veerkracht, inclusief de Europese Pijler van Sociale Rechten	On-track
46	Hervorming: Nieuwe examenprogramma's bovenbouw voortgezet onderwijs	-	2024.3.3	Sociale en economische veerkracht, inclusief de Europese Pijler van Sociale Rechten	On-track
47	Investering: Subsidieregeling Verbetering basisvaardigheden	-	2024.3.3	Sociale en economische veerkracht, inclusief de Europese Pijler van Sociale Rechten	On-track
48	Investering: gerichte bekostiging basisvaardigheden	-	2024.3.3	Sociale en economische veerkracht, inclusief de Europese Pijler van Sociale Rechten	On-track
49	Hervorming: toevoegen van het evidence-informed werken aan de wettelijke deugdelijkheidseisen funderend onderwijs	-	2024.3.3	Sociale en economische veerkracht, inclusief de Europese Pijler van Sociale Rechten	On-track
50	Hervorming: verplichting leerlingvolgsystemen in de onderbouw vo	-	2024.3.3	Sociale en economische veerkracht, inclusief de Europese Pijler van Sociale Rechten	On-track
51	Investering: BoekStart en de Bibliotheek op school	-	2024.3.3	Sociale en economische veerkracht, inclusief de Europese Pijler van Sociale Rechten	On-track
52	Investering: extra ruimte voor kwalitatief goede leraren in het Onderwijsakkoord	-	2024.3.3	Sociale en economische veerkracht, inclusief de Europese Pijler van Sociale Rechten	On-track
53	Investering: Regeling zij-instroom	-	2024.3.3	Sociale en economische veerkracht, inclusief de Europese Pijler van Sociale Rechten	On-track
54	Investering: Regeling SOOL (subsidie onderwijspersoneel opleiding tot leraar)	-	2024.3.3	Sociale en economische veerkracht, inclusief de	On-track

				Europese Pijler van Sociale Rechten	
55	Investering: Regeling statushouders en de stap naar de klas	-	2024.3.3	Sociale en economische veerkracht, inclusief de Europese Pijler van Sociale Rechten	On-track
56	Investering: Verhoging salarissen van leraren in het primair onderwijs	-	2024.3.3	Sociale en economische veerkracht, inclusief de Europese Pijler van Sociale Rechten	On-track
57	Investering: Verlagen werkdruk	-	2024.3.3	Sociale en economische veerkracht, inclusief de Europese Pijler van Sociale Rechten	On-track
58	Investering: Professionalisering leraren, schoolleiders en ondersteunend personeel	-	2024.3.3	Sociale en economische veerkracht, inclusief de Europese Pijler van Sociale Rechten	On-track
59	Investering: Regeling onderwijskansen voortgezet onderwijs	-	2024.3.3	Sociale en economische veerkracht, inclusief de Europese Pijler van Sociale Rechten	On-track
Overige maatregelen					
60	Hervorming: Wet toekomst pensioenen	HVP (C4.1 R3)	2022.1.5 2019.2.2	Sociale en economische veerkracht, inclusief de Europese Pijler van Sociale Rechten	Completed
61	Tijdelijk extra personele capaciteit voor de zorg in crisistijd (Nationale Zorgreserve en Sector Plan plus)	HVP (C5.1 I1-3)		Sociale en economische veerkracht, inclusief de Europese Pijler van Sociale Rechten	On-track
77	Rapport groeiemarkten voor Nederland			Sociale en economische veerkracht, inclusief de Europese Pijler van Sociale Rechten	Completed
78	Project Beethoven			Sociale en economische veerkracht, inclusief de Europese Pijler van Sociale Rechten	On-track
Energiezekerheid					
Elektriciteitsnet					
3	Hervorming: Landelijke Actieprogramma Netcongestie*	HVP (C8-R1)	2024.4.1 2023.4.2 2022.4.2	Een eerlijke groene en digitale transitie, inclusief consistentie met de Europese Klimaatwet, Energiezekerheid	On-track
Energie-efficiëntie, met name in de gebouwde omgeving					
10	Hervorming: Actualisering van de Energiebesparingsplicht*	-	2023.4.3 2022.4.3	Energiezekerheid	Completed
Overige maatregelen					

63	Hervorming: Nieuwe Energiewet*	HVP (C1.1 R5-1)	2023.4.2 2023.4.1 2022.4.1 2022.4.2 2020.3.4 2019.3.3	Energiezekerheid	Completed
64	Hervorming: Wet bestrijding Energieleveringscrisis	-	-	Energiezekerheid	On-track
65	Hervorming/Investerings: Aanpassing Wet Voorraadvoeding Aardolieproducten*	-	-	Energiezekerheid	Delayed
66	Hervorming/Investerings: CER/NIS*	-	-	Energiezekerheid	On-track
67	Hervorming/Investerings: Waterstof*	HVP (C1.1 I2-2)	2023.4.5 2023.4.2 2023.4.1 2022.4.1 2022.4.2 2020.3.2 2020.3.5 2020.3.4 2019.3.2 2019.3.3	Energiezekerheid	On-track
75	Aanstelling Speciaal Vertegenwoordiger Grondstoffenstrategie			Energiezekerheid	Completed
76	Oprichting Nederlands Materialen Observatorium			Energiezekerheid	Completed
Opbouw van defensiecapaciteiten					
Overige maatregelen					
68	Investerings 1: Investerings Defensiebreed materieel 2024-2028 €9,6 mld	-	-	de opbouw van defensiecapaciteiten	On-track
69	Investerings 2: Investerings Maritiem materieel 2024-2028 €8,6 mld	-	-	de opbouw van defensiecapaciteiten	On-track
70	Investerings 3: Investerings Land materieel 2024-2028 €11,6 mld	-	-	de opbouw van defensiecapaciteiten	On-track
71	Investerings 4: Investerings Lucht materieel 2024-2028 €11,8 mld	-	-	de opbouw van defensiecapaciteiten	On-track
72	Investerings 5: Investerings Infrastructuur en Vastgoed 2024-2028 €6,3 mld	-	-	de opbouw van defensiecapaciteiten	On-track
73	Investerings 6: Investerings IT 2024-2028 €7,5 mld	-	-	de opbouw van defensiecapaciteiten	On-track
74	Investerings 7: Investerings nominaal				On-track

	en nog onverdeeld 2024-2028 €0,6 mld				
--	--------------------------------------	--	--	--	--

Toelichting per hervorming en investering

Duurzame Landbouw

1. Ketenaanpak verduurzaming landbouw

Met het hoofdlijnenakkoord en het regeerprogramma heeft het kabinet een nieuwe koers ingeslagen ten aanzien van de manier waarop de landbouw wordt verduurzaamd. De verplichtingen die volgen uit (inter)nationale wet- en regelgeving ten aanzien van natuur en biodiversiteit en klimaat staan. Het kabinet wil deze doelen realiseren uitgaande van de veranderkracht van boeren, tuinders, vissers en andere ondernemers zelf. Daarvoor is in het hoofdlijnenakkoord deze kabinetsperiode 5 miljard euro gereserveerd. Daarnaast wordt vanaf 2026 structureel 500 miljoen euro extra beschikbaar gesteld voor agrarisch natuurbeheer. De maatregelen worden nog uitgewerkt.

2. Omschakelprogramma 'duurzame landbouw'

LNV ondersteunt agrarisch ondernemers via de investeringsmaatregel 'Investeringsfonds Duurzame Landbouw' (IDL) bij het financieren van investeringen die worden gedaan ten behoeve van de omschakeling naar een integraal duurzame bedrijfsvoering. Via het IDL kunnen agrarisch ondernemers financiering aanvragen tegen gunstige financiële voorwaarden. Na een geslaagde pilotperiode van 2,5 jaar, is de investeringsmaatregel 'Investeringsfonds Duurzame Landbouw' in juni 2024 voor 10 jaar opengesteld (Kamerbrief 30252, nr. 170). De verwachting is dat de structurele maatregel enkele honderden boeren financieel gaat ondersteunen.

Transitie naar hernieuwbare energie

3. Landelijke Actieprogramma Netcongestie

In september 2024 heeft het kabinet in zijn regeerprogramma aangekondigd meer regie te gaan voeren op netcongestieproblemen en de toekomstbestendigheid van het elektriciteitsnet. Regie op netcongestie voert het kabinet vooral via het Landelijk Actieprogramma Netcongestie (LAN). Sinds de publicatie van de eerste voortgangsrapportage in juni 2024, is netcongestie in bijna het hele land gestegen. Daarom is het programma uitgebreid, is samenwerking binnen het programma verder gestimuleerd en zijn de maatregelen om netcongestie tegen te gaan geïntensiveerd. Het LAN voert meer dan 100 maatregelen uit langs de actielijnen Sneller Bouwen, Beter Benutten en Slimmer Inzicht.

4. Meerjarenprogramma Infrastructuur Energie en Klimaat

Het afgelopen jaar is bij meerdere projecten de concept- of definitieve Notitie Reikwijdte en Detailniveau (NRD) gepubliceerd. In de NRD staat beschreven welke routes of locaties voor een project worden onderzocht en op welke manier dit onderzoek zal plaatsvinden.

Ook bij de nationale CO₂-opslagprojecten zijn belangrijke mijlpalen bereikt. Zo is begin 2024 begonnen met de aanleg van de infrastructuur voor het Porthos-project en zijn voor het Aramis-project het ontwerpprojectbesluit, een aantal ontwerpbesluiten en het milieueffectrapport (MER) gepubliceerd.

5. Programma Energiehoofdstructuur

Het Programma Energiehoofdstructuur (PEH) is in maart 2024 gepubliceerd, samen met een uitvoeringsagenda. In het PEH staan structurerende keuzes in het ruimtelijk domein voor het energiesysteem van nationaal belang. Locatiesturing op vraag en aanbod is belangrijk als dempende maatregel voor de benodigde transportinfrastructuur. Er is bijvoorbeeld berekend dat suboptimale inpassing van conversievermogen, ver van wind op zee, 10 miljard euro meer kost dan wanneer PEH wordt gevolgd en ruimte vrij wordt gemaakt naast de aanlanding van wind op zee. Belangrijke acties uit de uitvoeringsagenda liggen op schema. De wetswijziging in de Energiewet

treedt in werking op 1 januari 2026 en de wijzigingen in de Omgevingswet naar aanleiding van PEH treden in werking op 1 juli 2026.

6. Omgevingswet

Wet is per 1 januari 2024 in werking getreden.

7. SDE++

Recente ontwikkelingen op de SDE++ staan beschreven in CSR 2023.4.2.

8. Klimaat- en Transitiefonds

In de afgelopen jaren is er circa 15 miljard euro toegekend aan klimaat- en energie investeringen via het Klimaatfonds. Voor besluitvorming over het Meerjarenprogramma 2025 resteerde nog 21,1 miljard euro, waarvan 15,3 miljard euro gereserveerd is voor specifieke maatregelen van 2025. Het kabinet heeft het Klimaatfonds met 1,2 miljard euro verminderd via bezuinigingen op waterstof en batterijen en 9,5 miljard euro aan het fonds toegevoegd voor kernenergie.

Energie-efficiëntie, met name in de gebouwde omgeving

9. Programma Versnelling Verduurzaming Gebouwde Omgeving (PVGO)

Om het nationale doel van 55% CO2 reductie in 2030 te realiseren, moet de CO2 emissie in gebouwde omgeving naar 15,3 megaton in 2030.

Het aardgasverbruik in de gebouwde omgeving is verder afgenomen waardoor de CO2 emissies zijn gedaald naar 17,3 megaton in 2023. Dit komt onder andere door een sterke toename van (hybride) warmtepompen. Ook de isolatie van woningen zet door: het subsidiebedrag dat particulieren voor isolatie hebben aangevraagd is in 2023 gestegen tot 215 miljoen euro.

Het wetsvoorstel Gemeentelijke instrumenten warmtetransitie is aangenomen. Dit is een belangrijke randvoorwaarde voor het slagen van de wijkaanpak. Met de woningcorporatiesector zijn afspraken gemaakt over het verbeteren van energie-onzuinige huurwoningen. In het kader van de verduurzaming in de utiliteitsbouw wordt EPBD IV geïmplementeerd waardoor de utiliteitsbouw energiezuiniger wordt.

De ontwikkeling van warmtenetten verloopt stroever. Naar verwachting kan de Wet collectieve warmtevoorziening die momenteel in behandeling is in het parlement, hier verbetering in brengen.

10. Actualisering van de Energiebesparingsplicht

Deze hervorming is in 2023 voltooid.

Vaardigheden t.b.v. de groene transitie

11. Actieplan Groene en Digitale banen

Het kabinet versterkt deze samenwerking onder andere via de Human Capital Agenda ICT, die specifiek gericht is op de tekorten van digitale professionals op de arbeidsmarkt.

Onderzoek en ontwikkeling (R&D)

12. Investerings in onderzoek en ontwikkeling vanuit het NGF (5,5 miljard euro voorwaardelijk toegekend of gereserveerd per eind 2023)

Binnen de RDI-pijler van het NGF zijn in drie rondes in totaal 36 projecten toegekend. Deze NGF-projecten hebben als doel om het verdienvermogen van Nederland te versterken door bij te dragen aan Research, Development en Innovation binnen de thema's sleuteltechnologieën, landbouw & leefomgeving, gezondheid & zorg, veiligheid en digitalisering, energie en duurzame ontwikkeling en mobiliteit. De eerste NGF-projecten zijn in 2021 van start gegaan.

13. Quantum Delta NL (277,9 miljoen euro)

Deze investering is in 2024 voltooid.

14. Strategie Digitale Economie: Generieke Instrumenten

In het budgettair-structureel plan voor de middellange termijn worden specifiek de regelingen Wet Bevordering Speur- en Ontwikkelingswerk (WBSO), het Digital Europe Programma en Internationaal Innoveren uitgelicht. Voor de WBSO, Digital en Internationaal innoveren zijn er geen noemenswaardige wijzigingen opgetreden.

15. Strategie Digitale Economie: Specifieke Instrumenten

De specifieke instrumenten genoemd in het budgettair-structureel plan voor de middellange termijn, IPCEI CIS en IPCEI ME2, kennen geen nieuwe ontwikkelingen. Voor IPCEI CIS is 71,2 miljoen euro beschikbaar, en voor IPCEI ME2 is 250,1 miljoen euro geraamd voor de periode 2025 tot en met 2029.

16. Strategie Digitale Economie: Nationale Groeifonds

Vanuit het NGF wordt in totaal 1,8 miljard euro geïnvesteerd in digitale projecten. Voorbeelden van projecten met een 100 procent aandeel van digitalisering zijn AINED (189 miljoen euro), Digitaliseringsimpuls onderwijs NL (560 miljoen euro), 6G Future Network Services (201 miljoen euro), en CIIIC (200 miljoen euro).

17. Aanpassing nationale klimaatwet

Geen nieuwe ontwikkelingen t.o.v. budgettair-structureel plan voor de middellange termijn 2024.

18. Klimaatfonds

Zie toelichting bij 8.

19. Subsidieregeling Publieke Laadinfrastructuur zwaar vervoer (SPULA)

De SPULA komt tegemoet in de investeringskosten die bedrijven maken in de aanleg van deze laadinfrastructuur. Vorig voorjaar is de regeling in consultatie geweest en op basis hiervan verduidelijkt. Sinds het najaar van 2024 zijn subsidieregelingen opengesteld om de realisatie van private laadinfrastructuur bij bedrijven en publieke laadinfrastructuur voor zwaar vervoer te versnellen.

Omdat het laden van elektrische vrachtwagens in de regel op hogere vermogens plaatsvindt, kan dit uitdagingen opleveren voor de beschikbaarheid van voldoende netcapaciteit. De netcapaciteit om laadpunten werkend te krijgen heeft echter de volle aandacht. De Minister van Klimaat en Groene Groei (KGG) werkt aan de aanpak van netcongestie, o.a. door het Landelijk Actieplan Netcongestie (LAN) uit te voeren. Ook kijkt het Ministerie van IenW samen met het Ministerie van KGG en netbeheerders naar maatregelen die een praktische oplossing bieden voor het elektrisch laden van voertuigen in situaties van beperkte netcapaciteit.

Gemeenschappelijke prioriteit: Sociale en economische veerkracht, inclusief de Europese Pijler van Sociale Rechten

Belastingstelsel

20. Belasting van inkomen uit vermogen

De maatregel om box 3 te hervormen zoals beschreven in het stuk zal – zoals aangegeven – per 2028 geïmplementeerd worden. De maximale aftrek van de hypotheekrente is in de periode 2020-2024 verlaagd van 46% naar 37%.

Woningmarkt

21. Aanwijzing grootschalige woningbouwlocaties en NOVEX gebieden

Er zijn 17 grootschalige woningbouwgebieden vastgesteld tijdens de BO's Leefomgeving 2022. Het huidige kabinet onderzoekt of aanvullende grootschalige woningbouwlocaties kunnen worden aangewezen.

22. Financiële ondersteuning om sneller en betaalbaarder te kunnen bouwen

Middelen zijn ingezet. Het huidige kabinet heeft voor dit doel 5 miljard euro voor de periode 2025 t/m 2029 beschikbaar gesteld.

23. Wet Versterking regie Volkshuisvesting - Versnellen en verkorten beroepsprocedures

Kamer behandeling van het wetsvoorstel is vertraagd door de kabinetsval. Het wetsvoorstel is gewijzigd: toevoeging mogelijkheid om vergunningsvrij mantelzorg- en familiewoningen op het eigen erf te plaatsen, uitwerking van 2/3 betaalbaarheidseisen en schrappen van de Ladder voor duurzame verstedelijking voor woningbouwprojecten.

24. Wet betaalbare huur

Wetsvoorstel is in werking getreden op 1 juli 2024.

25. Wetsvoorstel Hervorming Huurtoeslag

Wetsvoorstel is door beide kamers aangenomen en gaat per 2026 in.

Zorg

26. Tijdelijk extra personele capaciteit voor de zorg in crisistijd (Nationale Zorgreserve en Sector Plan plus)

NZR heeft afgelopen jaar benut voor de verdere professionalisering van de organisatie (qua personeel, ICT/administratie, werving en opleiden van reservisten) en ligt daarmee op schema om de komende 3-5 jaar toe te groeien naar de doelstelling van 5000 direct inzetbare reservisten. De maatregel loopt nog, omdat de subsidie van SectorplanPlus ook nog loopt tot en met eind 2025.

27. SET-COVID-19

De maatregel SET COVID-19 is al langere tijd afgerond. De subsidieregeling was open voor aanvragen in 2020. Medio 2022 zijn alle subsidies vastgesteld.

28. IC-opschaling

Hiervoor loopt momenteel een traject om met het zorginstituut om tot een kwaliteitsstandaard te komen voor een flexibele opschaling van Intensive Care zorg (IC). Streven is om dit begin 2026 af te ronden.

29. STOZ-regeling

Geen nieuwe ontwikkelingen t.o.v. budgettair-structureel plan voor de middellange termijn 2024.

30. Programma Wonen, Ondersteuning en Zorg voor Ouderen (WOZO)

Het programma werkt aan een transitie die over meerdere jaren en mogelijk meerdere kabinetten heen gaat.

31. Toekomstagenda zorg en ondersteuning voor mensen met een beperking

De Toekomstagenda zorg en ondersteuning voor mensen met een beperking is een programma dat loopt tot en met 2026. Alle zes deelthema's hebben acties lopen die bijdragen aan een beweging naar toekomstbestendigheid; er is geen vertraging. Bovendien is het een dynamische agenda die kan meebewegen met de actualiteit.

32. Nationale dementiestrategie 2021 – 2030

De actualisatie van de nationale dementiestrategie wordt na de zomer afgerond en gaat in 2026 van start.

33. Verbeteren en Verbreden van de Toets op het Basispakket (VVTB or 'improving and broadening the assessment of the Dutch basic benefit package')

Het zorg instituut heeft verschillende kaders en handleidingen gepubliceerd waarmee partijen hun rol in het beter uitvoeren van het pakketbeheer kunnen oppakken. Hierover zijn ook eerste afspraken gemaakt.

34. Kennisinfrastructuur in de Langdurige zorg

In het licht van deze hervorming zijn verschillende activiteiten uitgevoerd en wordt ook verder gewerkt aan het versterken van de kennisbasis over LZ.

Arbeidsmarkt

35. Meer zekerheid flexwerkers

In november 2024 ontving het kabinet het advies van de Raad van State over het wetsvoorstel flex ([link](#)). Het kabinet is momenteel bezig met een reactie.

36. Verplichte arbeidsongeschiktheidsverzekering voor zelfstandigen

De mijlpalen van de maatregel over de Wet Basisverzekering Arbeidsongeschiktheid voor Zelfstandigen (BAZ) zijn vertraagd, vanwege uitdagingen in het wetgevingstraject. Daarom is het noodzakelijk om de mijlpalen naar achteren te schuiven. Het wijzigingsverzoek is op 21 maart jl. ingediend bij de Europese Commissie.

37. Actieplan aanpak van schijnzelfstandigheid

De aanpak van schijnzelfstandigheid maakt onderdeel uit van het HVP. Hierin is de publicatie van de wet met daarin de inwerkingtreding per 1 januari 2026 van de verduidelijking van relevante wetgeving als mijlpaal opgenomen. Het wetsvoorstel wordt momenteel in lijn gebracht met de uitspraak van de Hoge Raad in de zaak-Uber. Aan de Europese Commissie is gemeld dat er een risico op vertraging is.

38. Aanpak arbeidsmarktkrapte

In de Kamerbrief van december 2024 ([link](#)) presenteerde het Nederlandse kabinet haar nieuwste visie op het aanpakken van tekorten en regulering van de arbeidsmarkt.

Deze visie bestaat uit 1) een gerichte aanpak van tekorten op de arbeidsmarkt; 2) een brede arbeidsmarktagenda; en 3) sectorspecifieke strategieën.

De brede arbeidsmarktagenda bestaat uit 5 hoofdpijlers: i) Verbetering van de kwaliteit van banen (betere lonen, zekerheid en arbeidsomstandigheden); ii) Versterking van de economie (vermindering van regeldruk en aanpassing van arbeidsmarktbeleid); iii) Verhoging van de productiviteit (innovatie en technologische vooruitgang); iv) Verhoging van duurzame arbeidsparticipatie (onderbenutte werknemers helpen, verbetering van de balans tussen werk en privéleven); en v) Verbetering van de arbeidsmarktmatching (beter onderwijs en training om aan te sluiten bij de behoeften van de beroepsbevolking). Bovendien is de regering van plan om begin 2025 een top te houden met belanghebbenden om strategieën te verfijnen. Het beleid zal voortdurend worden geëvalueerd om vraag en aanbod op de arbeidsmarkt effectief in evenwicht te brengen.

39. Programma Voor een inclusieve arbeidsmarkt

Geen nieuwe ontwikkelingen t.o.v. budgettair-structureel plan voor de middellange termijn 2024.

40. Regionale Mobiliteitsteams/ Regionale Werkcentra

De geleerde lessen van de RMT's (tot 1 januari 2025 een regionale samenwerking tussen UWV, gemeenten, werknemers- en werkgeversorganisaties) en de ervaringen met andere samenwerkingen (Werkgeversservicepunten en Leerwerkloketten in de arbeidsmarktregio's) worden gebruikt voor de hervorming van de regionale arbeidsmarktinfrastructuur. Zo komt er onder andere in elke arbeidsmarktregio een Werkcentrum, om arbeidsmarktdienstverlening

toegankelijker te maken. In 2025 is gestart met een transitieperiode. Beoogde inwerkingtreding voor benodigde wet- en regelgeving is 1 juli 2026. Dit is aangekondigd in een brief aan het parlement ([link](#)).

41. Wet Breed Offensief

Geen nieuwe ontwikkelingen t.o.v. budgettair-structureel plan voor de middellange termijn 2024.

42. Ontwikkelpaden

Geen nieuwe ontwikkelingen t.o.v. budgettair-structureel plan voor de middellange termijn 2024. De ontwikkelpaden worden gedeeltelijk gefinancierd door de SLIM-regeling. (43)

43. SLIM-regeling

Geen nieuwe ontwikkelingen t.o.v. budgettair-structureel plan voor de middellange termijn 2024. The SLIM-regeling wordt gebruikt in samenwerking met de ontwikkelpaden. (42)

44. Meer uren werkt!

Het kabinet voert dit samen met Universiteit Utrecht en tal van consortiumpartijen als onderdeel van het Groeifondsprogramma uit.

Onderwijs

45. Nieuwe kerndoelen basisvaardigheden primair onderwijs en onderbouw voortgezet onderwijs

In het najaar 2024 zijn de definitieve conceptkerndoelen voor Nederlands, rekenen en wiskunde opgeleverd. Ondertussen wordt er gewerkt aan een advies over de toekomst van het Referentiekader Taal en Rekenen.

Voor burgerschap, digitale geletterdheid en de leergebieden moderne vreemde talen, mens en maatschappij, mens en natuur, kunst en cultuur en bewegen en sport worden de conceptkerndoelen momenteel beproefd op bruikbaarheid, voordat ze als definitieve kerndoelen worden aangeboden.

Tot slot moet er nog een extra stap worden gezet om de kerndoelen voor alle leergebieden meer in samenhang te presenteren. Nadat alle feedback uit de onderwijspraktijk inclusief deze extra stap zijn verwerkt, worden de nieuwe kerndoelen vastgelegd in de wet.

46. Nieuwe examenprogramma's bovenbouw voortgezet onderwijs

Onder leiding van landelijk expertisecentrum voor het curriculum (SLO) worden de examenprogramma's voor de bovenbouw van het voortgezet onderwijs geactualiseerd. Voor de vakken Nederlands, wiskunde (h/v), moderne vreemde talen, maatschappijleer, klassieke talen, Fries en de natuurwetenschappelijke vakken zijn de concept examenprogramma's opgeleverd en start in september de fase van beproefing. Op basis van de concept examenprogramma's gaat het College voor Toetsen en Examens (CvTE) aan de slag met het aanpassen van de syllabi, waarin staat beschreven over welke stof het centrale examen gaat. De oplevering van de concept examenprogramma's van de overige vakken volgen eind 2026 en eind 2027.

47. Subsidieregeling Verbetering basisvaardigheden

In 2025 kunnen scholen de subsidie voor het laatst aanvragen. Scholen hebben in 2022, 2023 en 2024 een aanvraag kunnen indienen. Ruim vijfduizend scholen werken al met de subsidie. Het is de bedoeling dat met ingang van 1 januari 2027 alle scholen in het primair en voortgezet onderwijs structurele financiering voor basisvaardigheden ontvangen.

48. Gerichte bekostiging basisvaardigheden

Er is eerder aangekondigd dat per 2026 gewerkt zal worden met een nieuw financieringsinstrument dat elementen van bekostiging en subsidie combineert. Deze nieuwe financiering is meer structureel van aard en hoeft niet aangevraagd te worden door de scholen. De planning van de

gerichte bekostiging is bijgesteld en we liggen nu op schema om per 1 januari 2027 de gerichte bekostiging basisvaardigheden aan scholen uit te keren.

49. Toevoegen van het evidence-informed werken aan de wettelijke deugdelijkheidseisen funderend onderwijs

De Wet concretisering voorschriften inzake het ononderbroken ontwikkelingsproces, de kwaliteit van het onderwijs en het stelsel van kwaliteitszorg is momenteel geopend voor consultatie. Het beeld is dat de wet volgens de planning op tijd in werking zal treden.

50. Verplichting leerlingvolgsystemen in de onderbouw voortgezet onderwijs

Momenteel wordt er een ontwerpstudie uitgevoerd naar kwaliteitseisen en gebruikscriteria voor leerlingvolgsystemen in (de onderbouw van) het voortgezet onderwijs. Deze studie moet leiden tot een 'ontwerpkader' of 'programma van eisen'. De eindrapportage wordt in april 2025 verwacht. Op basis hiervan zal bepaald worden in hoeverre een wettelijke verplichting wenselijk en nodig is, en op welke wijze het stimuleren van het gebruik van leerlingvolgsystemen in het voortgezet onderwijs zal worden vormgegeven.

51. BoekStart en de Bibliotheek op school

Voor BoekStart en de Bibliotheek op school (dBos) zijn van 2022 tot en met 2025 middelen beschikbaar. Het geld komt via Stichting Lezen ten goede aan lokale bibliotheken die vervolgens investeren in een leesbevorderingsaanbod voor scholen en kinderopvang. De huidige investering in dBos loopt eind 2025 af. Er wordt gekeken naar de duurzame verankering van de Bibliotheek op school.

52. Extra ruimte voor kwalitatief goede leraren in het Onderwijsakkoord

In het jongste Onderwijsakkoord (april 2022) is afgesproken dat er structureel 53 miljoen euro extra per jaar vrij komt voor de professionele ontwikkeling van leraren, bestemd voor onder andere het verbeteren van de basisvaardigheden en het implementeren van het herziene curriculum.

Het beschikbare budget voor professionalisering in het kader van de implementatie van het nieuwe curriculum zal op verschillende manieren worden ingezet. Daarbij gaat het om onder meer de bevordering van het curriculumbewust handelen binnen scholen en bij- en nascholing op vakinhoud en -didactiek.

53. Regeling zij-instroom

De Regeling subsidie zij-instroom heeft tot doel om de instroom in het beroep van leraar te stimuleren en daarmee méér bekwame leraren met een bevoegdheid in te kunnen zetten in het onderwijs. We doen dit door subsidie beschikbaar te stellen aan werkgevers voor scholing, begeleiding, studieverlof en vervanging. In 2025 is er wegens succes een wijzigingsregeling ingediend waarmee de regeling is verlengd tot 1 januari 2029.

54. Regeling SOOL (subsidie onderwijspersoneel opleiding tot leraar)

In 2024 is via een wijziging van de regeling het subsidieplafond verhoogd en verlengd tot en met 2026. Ook zijn er een aantal eerdere drempels in de subsidie losgelaten zodat schoolbesturen nog meer gebruik kunnen maken van de regeling en meer aanvragen per schoolbestuur.

55. Regeling statushouders en de stap naar de klas

In 2023 is gestart met de Subsidieregeling Statushouders en de stap naar de klas. In 2025 wordt er via deze regeling 2,5 miljoen euro beschikbaar gesteld voor aanvragen door bevoegde gezagsorganen in respectievelijk het primair en voortgezet onderwijs. Hiervan wordt 1 miljoen euro beschikbaar gesteld voor het primair onderwijs en 1,5 miljoen euro voor het voortgezet onderwijs.

56. Verhoging salarissen van leraren in het primair onderwijs

Het kabinet stelt jaarlijks geld beschikbaar om de salarissen in het primair onderwijs te verhogen. Hiermee is het verschil met de salarissen in het voortgezet onderwijs komen te vervallen.

Op scholen waar veel maatschappelijk problemen voorkomen, krijgen leraren extra salaris. Deze scholen voelen het lerarentekort vaak het sterkst. Met een zogenaamde 'arbeidsmarkttoelage' maakt het kabinet het aantrekkelijker om hier te werken.

57. Verlagen werkdruk

Om de werkdruk te verminderen, stelt het kabinet structureel geld beschikbaar. Met dit geld kunnen scholen maatregelen nemen, zodat leraren in het primair onderwijs echt verschil in de klas merken.

58. Professionalisering leraren, schoolleiders en ondersteunend personeel

Op 1 januari 2024 is het programma Nationale Aanpak Professionalisering van Leraren (NAPL) van start gegaan, gefinancierd uit het NGF. Dit project loopt tot en met 2033.

59. Regeling onderwijskansen voortgezet onderwijs

Binnen deze regeling is structureel aanvullende bekostiging beschikbaar die is bedoeld om leerlingen te ondersteunen die door hun omgeving meer risico lopen op het niet optimaal kunnen benutten van hun leerpotentie.

Ten opzichte van het oude leerplusarrangement is het budget fors verhoogd (€ 169 miljoen in 2024). De middelen worden nu verdeeld op basis van de nieuw ontwikkelde achterstandscore voortgezet onderwijs (vo).

Overige maatregelen

60. Wet toekomst pensioenen

Geen nieuwe ontwikkelingen t.o.v. budgettair-structureel plan voor de middellange termijn 2024.

61. Tijdelijk extra personele capaciteit voor de zorg in crisistijd (Nationale Zorgreserve en Sector Plan plus)

Zie toelichting bij nummer 26.

Gemeenschappelijke prioriteit: Energiezekerheid

Elektriciteitsnet

Dit wordt geadresseerd door maatregel 3 – Landelijk Actieprogramma Netcongestie

Energie-efficiëntie, met name in de gebouwde omgeving

Dit wordt geadresseerd door maatregel 10 – Actualisering van de Energiebesparingsplicht

Overige maatregelen

63. Nieuwe Energiewet

Dit wetsvoorstel is aangenomen door beide kamers en treedt in werking per 1 januari 2026. Komende maanden wordt gewerkt aan onderliggende regelgeving (AMvB + ministeriële regelingen).

64. Wet bestrijding Energieleveringscrisis

Consultatie is afgerond, wet treedt naar verwachting op 1 januari 2027 in werking.

65. Aanpassing Wet Voorraadvorming Aardolieproducten

Het traject van aanpassing van de Wva zit nog in de beleidsvormende fase. Het traject heeft vertraging opgelopen, maar inzet is nog steeds om in 2027 in werking te laten treden.

66. Implementatie CER/NIS

Naar verwachting gaat eind deze maand een lichte versie van de one-stop-shop van start. Volgend jaar wordt nog een uitbreiding verwacht.

67. Waterstof

Het kabinet beoogt de ontwikkeling van de waterstofmarkt te stimuleren met een kleinere inzet van subsidies en vermindert het budget voor waterstof met in totaal 1,2 miljard euro. Het kabinet houdt in 2025 in totaal 5,8 miljard euro beschikbaar voor de subsidie van elektrolyseprojecten. Voor het importbeleid van het kabinet is 300 miljoen euro beschikbaar voor H2global. Voor importprojecten is via het IPCEI 86,6 miljoen euro beschikbaar. Op dit moment vindt de voorjaarsbesluitvorming plaats. Dit kan de budgetten voor waterstof beïnvloeden.

Gemeenschappelijke prioriteit: Opbouw van defensiecapaciteiten

Overige maatregelen

68. Investerings Defensiebreed materieel.

Geen nieuwe ontwikkelingen t.o.v. het budgettair-structureel plan voor de middellange termijn 2024.

69. Investerings Maritiem materieel

Geen nieuwe ontwikkelingen t.o.v. het budgettair-structureel plan voor de middellange termijn 2024.

70. Investerings Land materieel

Geen nieuwe ontwikkelingen t.o.v. het budgettair-structureel plan voor de middellange termijn 2024.

71. Investerings Lucht materieel

Geen nieuwe ontwikkelingen t.o.v. het budgettair-structureel plan voor de middellange termijn 2024.

72. Investerings Infrastructuur en Vastgoed

Geen nieuwe ontwikkelingen t.o.v. het budgettair-structureel plan voor de middellange termijn 2024.

73. Investerings IT

Geen nieuwe ontwikkelingen t.o.v. het budgettair-structureel plan voor de middellange termijn 2024.

74. Investerings Nominaal en nog onverdeeld

Geen nieuwe ontwikkelingen t.o.v. het budgettair-structureel plan voor de middellange termijn 2024.

75. Aanstelling Speciaal Vertegenwoordiger Grondstoffenstrategie

De speciaal vertegenwoordiger Grondstoffenstrategie is in maart 2024 gestart.

76. Oprichting Nederlands Materialen Observatorium

Het NMO is per februari 2025 in werking getreden.

76. Oprichting centraal contactpunt NZIA en CRMA

De informatiepagina en het contactpunt worden op 11 april operationeel. Volgend jaar wordt het centraal contactpunt naar verwachting uitgebreid met de implementatie van de volledige coördinatie van vergunningverlening en de prioritaire status van de strategische projecten.

77. Rapport groeimarkten voor Nederland

Geen nieuwe ontwikkelingen t.o.v. het budgettaire-structureel plan voor de middellange termijn 2024.

78. Project Beethoven

Nationaal versterkingsplan Microchip-talent

In november 2024 heeft het kabinet bekend gemaakt dat er een bedrag van 80,9 miljoen euro uit de incidentele middelen toegekend werd aan de regio's (Brainport, Twente, Noorden en Delft/ Zuid-Holland) voor het verhogen van de instroom van initiële studenten. De toekenning is gedaan op basis van ingediende regionale plannen. Er zijn sinds de start van dit programma al veel nieuwe partnerschappen ontstaan, bedrijven en kennisinstellingen weten elkaar op dit thema nu al beter te vinden.

Om aan het extra talent te komen is het essentieel dat hiernaast ingezet wordt op leven lang ontwikkelen (LLO). Het gaat hierbij over om- en bijscholing. Vooral omscholing is van belang omdat dit de talentvijver vergroot met nieuwe doelgroepen, zoals werklozen en statushouders. Bij indiening van de plannen in oktober 2024 bleek dat de LLO-componenten uit de plannen extra uitwerking behoefden. Deze uitwerking hebben de regio's eind januari ingediend. In april/mei zal de regiegroep het advies over deze uitwerking bij de ministers EZ en OCW indienen.

Gebiedsgerichte opgaven

In 2022 en 2024 is ten behoeve van de doorontwikkeling van de Brainportregio door de toenmalige kabinetten en de regio (publiek en privaat) 1,6 miljard euro ('Brainportdeal') respectievelijk 2,51 miljard euro ('Beethovenconvenant') beschikbaar gesteld voor investeringen in fysieke maatregelen (wonen, mobiliteit, energie) en talent.

De grote uitdaging voor deze kabinetsperiode zijn dus niet zozeer de financiële middelen, maar is de concrete omzetting van de besluiten naar de uitvoering van de projecten, om de afspraken en doelstellingen tijdig te realiseren. Dit kan door gebrek aan uitvoerende capaciteiten en materialen en soms bureaucratische regelgeving soms best een uitdaging zijn. Dit wordt door alle betrokken partijen (h)erkend, vandaar dat in het Beethoven-convenant veel aandacht is besteed aan 'uitvoeringskracht'.

Per project is inzichtelijk gemaakt welke resultaten en mijlpalen Rijk en regio (inclusief uitvoeringsorganisaties en andere betrokkenen) willen realiseren. De gezamenlijke partijen werken momenteel hard aan de uitvoering van werkzaamheden, zoals de aanleg van wegen, fietspaden, bouw van woningen, elektriciteits-infrastructuur, etc.

Hoofdstuk 6:

Voorwaardelijke verplichtingen

Dit hoofdstuk presenteert een overzicht van de voorwaardelijke verplichtingen van de Rijksoverheid, met name de garanties en achterborgstellingen. Deze verplichtingen kunnen in de toekomst budgettaire gevolgen hebben.

Het totaalbedrag aan uitstaande garanties van het Rijk bedroeg 220,1 miljard euro in 2024. Een garantie is een voorwaardelijke, financiële verplichting van het Rijk aan een derde buiten het Rijk, die pas tot uitbetaling komt als zich bij de wederpartij een bepaalde omstandigheid (realisatie van een risico) voordoet. Garantieregelingen worden als verplichting opgenomen in de begroting van het betreffende vakdepartement. De garantieregelingen van het Rijk in 2024 staan gepresenteerd in Tabel 8. De specifiek vermelde garanties hebben allemaal een uitstaand risico groter dan een 0,5 miljard euro en zijn verbonden met de financiële sector. Deze garanties ondersteunen via de financiële sector de reële economie in het buitenland en komen voort uit internationale afspraken, zoals NGEU, het IMF en internationale ontwikkelingsbanken. Het totaalbedrag van de overheidsgaranties in percentage van het bbp in 2024 bedraagt 19%.

Naast het risico uit garantieregelingen staat het Rijk ook indirect bloot aan risico's uit achterborgstellingen, waarvoor het bedrag in 2024 in totaal 314,2 miljard euro bedroeg. In het geval van achterborgstellingen wordt de daadwerkelijke garantieverplichting niet afgegeven door het Rijk maar door een daarvoor aangewezen tussenpersoon in de vorm van een stichting. In de begroting van het betreffende vakdepartement worden achterborgstellingen daarom niet als verplichting opgenomen. Een overzicht van de achterborgstellingen is gepresenteerd in Tabel 9.

Tabel 8: Garantieregelingen van het Rijk (in miljoenen euro's)

	Uitstaande garanties	Verleende garanties	Vervallen garanties	Uitstaande garanties	Jaarplafond	Totaalplafond
	2023	2024	2024	2024	2024	
Raad van Europa	177	111	-	287	-	287
Indemniteitsregeling	194	440	502	132	-	450
Achterborgovereenkomst Nationaal Restauratie Fonds (NRF)	374	97	62	409	-	500
WAKO (kernongevallen)	9.200	-	-	9.200	-	9.200
Single Resolution Fund	4.164	-	4.164	0	-	0
Financieringsmaatschappij voor ontwikkelingslanden (FMO)	14.494	908	-	15.402	-	15.402
Asian Infrastructure Investment Bank (AIIB)	747	47	-	794	-	794
DNB - deelneming in kapitaal IMF	31.585	2.870	-	34.454	-	34.454
EIB - pan Europees Garantiefonds	1.292	-	338	954	-	954
European Bank for Reconstruction and Development (EBRD)	589	-	-	589	-	589
European Financial Stabilisation Mechanism (EFSM)	2.436	255	-	2.691	-	2.691
European Financial Stability Facility (EFSF)	34.154	-	-	34.154	-	34.154
European Investment Bank (EIB)	11.796	-	-	11.796	-	11.796
European Stability Mechanism (ESM)	35.339	-	-	35.339	-	35.339
Headroomgarantie macro-financiële bijstand (MFB)	1.062	27	-	1.089	-	1.089
Kredieten EU-betalingsbalanssteun (BoP-faciliteit)	3.776	94	-	3.870	-	3.870
Bilaterale garantie Macro-financiële bijstand (MFB)	215	-	-	215	-	215
Next Generation EU (NGEU)	27.870	-	-	27.176	-	27.176
Support to mitigate Unemployment Risks in an Emergency (SURE)	6.144	-	160	5.984	-	5.984
Garantie Wereldbank - IBRD garantie kapitaal	5.305	521	-	5.826	-	5.826
Oekraïne Faciliteit	-	1.999	-	1.999	-	1.999
Macro-Financiële Bijstand - Ukraine Loan Cooperation Mechanism (MFB-ULCM)	-	3.416	-	3.416	-	3.416
Garantie Wereldbank - IBRD garantie Oekraïne	100	-	-	100	-	100
Exportkredietverzekering	17.863	3.453	3.775	17.541	10.000	-
Garantie Ondernemingsfinanciering (GO)	213	19	33	199	400	-
Borgstelling MKB Kredieten (BMKB)	1.301	268	402	1.167	765	-
Borgstelling MKB-Landbouwkredieten	272	14	54	231	80	-
Garantie voor natuurgebieden en landschappen	243	-	20	223	-	208
Instellingen voor de gezondheidszorg	69	6	8	67	-	67
Garantie Dutch Good Growth Fund (DGGF)	101	20	13	108	-	675
Garanties African Development Bank (AfDB)	14.79	915	39	2.355	-	2.355
Garanties Asian Development Bank (AsDB)	12.72	-	21	1.252	-	1.252
Garanties Inter American Development Bank (IDB)	301	-	10	291	-	291
Nationale garanties coronacrisis	189	-	142	47	-	3.088
Overig	786	101	106	781	185	1.930
Subtotaal	215.100	15.578	9.847	220.137	11.430	206.151

Tabel 9: Achterborgstellingen van het Rijk (in miljoenen euro's)

	Realisatie	Verleend	Vervallen	Realisatie	Buffer kapitaal	Obligo
	2023	2024	2024	2024	2024	2024
Stichting Waarborgfonds Zorg	88.552	10.373	3.988	94.937	606	2463
Waarborgfonds Sociale Woningbouw	198.968	30.454	15.905	213.517	1.746	-
Waarborgfonds Eigen Woningen	5.965	-	186	5779	298	173
Totaal Achterborgstellingen	293.486	40.827	20.079	314.234	2.649	2.636

Bijlage 1: Voortgang European Pillar of Social Rights & Sustainable Development Goals

Tabel 10: Rapportage van de implementatie van de European Pillar of Social Rights: voornaamste maatregelen en de geschatte impact.

Pillar	Maatregel	Geschatte impact van maatregel
1. Education, training and life-long learning	1. Actieplan Groene en Digitale Banen (11) 2. Quantum Delta NL (13) 3. Ontwikkelpaden (42) 4. SLIM-regeling (43)	1. Het actieplan voor groene en digitale banen werd in 2023 ingevoerd om tekorten aan arbeidskrachten aan te pakken in sectoren die belangrijk zijn voor de dubbele transitie. Het actieplan heeft tot doel de instroom van studenten in bèta-/technische studies te vergroten en de instroom van mensen in bèta-/technische banen te behouden en te vergroten. Het opschalen van succesvolle regionale publiek-private initiatieven is een van de belangrijkste maatregelen van het actieplan. De overheid investeert 210 miljoen euro in deze publiek-private partnerschappen om bij te dragen aan het aanbieden en verwerven van vaardigheden en competenties die nodig zijn voor de transities. 2. De ambitie van QDNL is om de kennispositie van Nederland in de top te versterken door jong talent op te leiden. In verschillende hubs zijn al academische leerlijnen ontwikkeld, zoals de minor 'Quantum Science and Quantum Information', het masterprogramma 'Quantum Information Science & Technology' en de master-track 'Physics for Quantum Devices and Quantum Computing' aan de Technische Universiteit Delft, of de 'Quantum Software'-tracks aan de Universiteit van Amsterdam. Via gerichte en tijdelijke impulsen worden deze tracks uitgebreid naar andere hubs en worden specifieke multidisciplinaire masterprogramma's ontwikkeld die gedurende de hele looptijd kunnen worden aangeboden in Nederland, bijvoorbeeld via de in de volgende paragraaf genoemde TLC's. 3. Sectorale ontwikkelingspaden worden momenteel landelijk ontwikkeld in nauwe samenwerking tussen het ministerie van Sociale Zaken en

		Werkgelegenheid en het ministerie van OCW en brancheorganisaties. Eind 2025 start de uitvoering van de ontwikkelingstrajecten voor de technische sectoren. 4. De SLIM-begroting is een subsidie die bedoeld is om het MKB en zijn werknemers te stimuleren meer te investeren in onderwijs en opleiding. Op jaarbasis is een budget van € 35-40 miljoen beschikbaar, aanvragers kunnen gedurende het jaar een aanvraag indienen via speciale tijdslots. Tot 2027 is € 73 miljoen beschikbaar om werknemers op te leiden voor cruciale sectoren. Daarnaast is er een jaarlijks budget van € 1,2 miljoen beschikbaar voor bedrijven in de landbouw, de horeca en de vrijetijds-/recreatiesector, aangezien deze sectoren een beperkte leercultuur hebben.
2. Gender equality	1. Meer uren werkt! (44) 2. Ontwikkelpaden (42) 3. Quantum Delta NL (13)	1. Meer Uren werkt! (Meer uren werkt!) heeft tot doel zichtbare en onzichtbare barrières in de sociale omgeving, bij bedrijven en bij parttimers zelf te identificeren en weg te nemen. Parttimers die meer uren willen en kunnen werken, worden dan in staat gesteld om dit te doen. Het project identificeert en pakt knelpunten aan met bewezen interventie. Denk bijvoorbeeld aan het verzetten van de werkdag, het mogelijk maken van combinatiebanen of het bespreekbaar maken van mantelzorg en het creëren van begrip. Door naar al deze zaken te kijken, wil het project tot oplossingen komen die mensen helpen om meer uren te kunnen werken. Het NGF investeert maximaal € 75 miljoen euro in het project. 2. Sectorale ontwikkelingspaden worden momenteel landelijk ontwikkeld in nauwe samenwerking tussen het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid en het ministerie van OCW en brancheorganisaties. Eind 2025 start de uitvoering van de ontwikkelingstrajecten voor de technische sectoren. 3. Ondersteunen

		het Women in Quantum Development-initiatief (WIQD).
3. Equal opportunities	1. Programma voor een inclusieve arbeidsmarkt (39) 2. Wet Breed Offensief (32) 3. Aanwijzing grootschalige bouwlocaties en NOVEX gebieden (21) 4. Wet Versterking Regie Volkshuisvesting (23) 5. Wetsvoorstel hervorming huurtoeslag (25)	1. Het programma Voor een inclusieve arbeidsmarkt heeft als doel bij te dragen aan een diverse en inclusieve arbeidsmarkt met gelijke kansen en de positie van niet-Europese migranten op de arbeidsmarkt te versterken. 2. Het doel van het Breed Offensief is het vergroten van de kansen op de arbeidsmarkt voor mensen met een arbeidsbeperking. 3. Zal de bouwcoördinatie versterken om de kansen voor buitenstaanders op de woningmarkt te vergroten 4. Zal de bouw versterken en versnellen om de kansen voor buitenstaanders op de woningmarkt te vergroten. 5. Ca. 117.000 voorheen kansarme huishoudens krijgen huurtoeslag.
4. Active support to employment	1. Programma voor een inclusieve arbeidsmarkt (39) 2. Regionale Mobiliteitsteams/ Regionale Werkcentra (40) Regional Mobility Teams (RMT) 3. Quantum Delta NL (13)	1. Het programma Voor een inclusieve arbeidsmarkt heeft als doel bij te dragen aan een diverse en inclusieve arbeidsmarkt met gelijke kansen en de positie van niet-Europese migranten op de arbeidsmarkt te versterken. 2. De RMT's zijn regionale samenwerkingsverbanden tussen UWV, sociale partners en gemeenten en kunnen extra ondersteuning bieden bij het vinden van (nieuw) werk, door de werkzoekenden begeleiding, begeleiding, training te geven of door hen praktijkleren aan te bieden. Van maart 2021 tot februari 2024 hebben de RMT's ongeveer 41.000 mensen geholpen met hun arbeidsondersteunende vragen. (link). De geleerde lessen van de RMT's en de ervaringen met andere samenwerkingen (Werkgeversservicepunten en Leerwerkloketten in de arbeidsmarktregio's) worden gebruikt voor de hervorming van de regionale arbeidsmarktinfrastructuur. Zo komt er onder andere in elke arbeidsmarktregio een

		Werkcentrum, om arbeidsmarktdienstverlening toegankelijker te maken. In 2025 is gestart met een transitieperiode. Beoogde inwerkingtreding voor benodigde wet- en regelgeving is 1 juli 2026. Dit is aangekondigd in een brief aan het parlement (link).4. Alle wetenschappelijke en particuliere gebruikers van de cleanrooms maken deel uit van de NanoLabNL community waarin veel basiskennis is en wordt opgebouwd en gedeeld. Uit langdurige samenwerking is een uniek ecosysteem voor onderzoek, ontwikkeling en commercialisering ontstaan. Dit heeft geleid tot tal van innovaties en werkgelegenheid van duizenden mensen in high-end technische beroepen.
5. Secure and adaptable employment	1. Wet Meer Zekerheid Flexwerkers (35) 2. Verplichte arbeidsongeschiktheidsverzekering voor zelfstandigen (HVP, 36) 3. Aanpak arbeidsmarktkrapte (37)	1. Het pakket bestaat uit vijf uitgebreide wetgevingsvoorstellen met als doel duurzame arbeidsverhoudingen binnen wendbare ondernemingen te bevorderen. 2. Nederland bereidt de invoering van een verplichte arbeidsongeschiktheidsverzekering voor zelfstandigen voor. Het doel is om de sociale bescherming van zelfstandigen te verbeteren. 3. Onlangs is een brede arbeidsmarktagenda geïntroduceerd met algemene en sectorspecifieke strategieën om tekorten op de arbeidsmarkt aan te pakken.
6. Wages	1. Invoering van een minimumuurloon 2. Tenuitvoerlegging van de EU-richtlijn betreffende toereikende minimumlonen 3. Roep de sociale partners op om de lonen te verhogen in sectoren waar er potentieel ruimte is voor een verhoging 4. De lonen in de publieke sector volgen de lonen in de marktsectoren	1. Er is een minimumuurloon ingevoerd dat geldt voor iedereen die binnen de reikwijdte van het wettelijk minimumloon valt (link). 2. De regering wacht momenteel op de stemming in de Senaat om de laatste stap te zetten in de uitvoering van de EU-richtlijn inzake toereikende minimumlonen. 3. De regering roept werkgevers- en werknemersorganisaties op om de lonen in sectoren te verhogen in functie van het potentieel in die specifieke sectoren. 4. De overheid is de werkgever voor verschillende publieke

		sectoren. Over het algemeen volgt de loonontwikkeling in deze publieke sectoren de loonontwikkelingen die zich voordoen in marktsectoren.
7. Information about employment conditions and protection in case of dismissals	1. Implementatierichtlijn transparante en voorspelbare arbeidsvoorwaarden 2. Ondersteuning van de sociale partners 3. Website over cao's	1. Het doel is de arbeidsomstandigheden te verbeteren door een transparantere en beter voorspelbare werkgelegenheid te bevorderen. 2. Door de sociale partners te blijven ondersteunen, bijvoorbeeld door een ondersteunend klimaat voor de sociale dialoog te creëren, de fundamentele rechten van vrijheid van vereniging en collectieve onderhandelingen te eerbiedigen en vakbondsleden te beschermen tegen discriminatie en ontslag, wordt de sociale dialoog doeltreffend gestimuleerd. 3. De overheid verstrekt informatie over cao's en algemeen verbindende verklaringen (AVV) via de website van de Directie Uitvoering Wetgeving Arbeidsvoorwaarden (UAW).
8. Social dialogue and involvement of workers	1. Regelmatige besprekingen met de sociale partners 2. Ondersteuning van de sociale partners 3. Stoel voor zelfstandigen 4. Quantum Delta NL (13)	1. In Nederland vindt de sociale dialoog op centraal niveau plaats in een geïnstitutionaliseerde vorm, zoals in de Stichting Arbeid (StvdA) en de Sociaal-Economische Raad (SER). 2. Door de sociale partners te blijven ondersteunen, bijvoorbeeld door een ondersteunend klimaat voor de sociale dialoog te creëren, de fundamentele rechten van vrijheid van vereniging en collectieve onderhandelingen te eerbiedigen en vakbondsleden te beschermen tegen discriminatie en ontslag, wordt de sociale dialoog doeltreffend gestimuleerd. 3. De positie van zelfstandigen in de SER is versterkt. Twee grote organisaties die zelfstandigen vertegenwoordigen hebben een plek gekregen. Het is ook de bedoeling dat het aantal zetels wordt verhoogd om de positie van zelfstandigen verder te versterken. 4. Actiepunt Maatschappelijke Impact: helpt bij het inzetten van quantumtechnologie en de toepassingen ervan ten voordele van de samenleving. Daartoe is het Centrum voor Quantum &

		Society in het leven geroepen. Samen met bedrijven en maatschappelijke organisaties streeft het centrum naar om ethische, juridische en maatschappelijke hindernissen voor de invoering van kwantum weg te nemen technologie en om maatschappelijk belangrijke toepassingen van kwantumtechnologie te identificeren. Dat doet het met ELSA-tools die worden ontwikkeld op basis van baanbrekend onderzoek in verschillende vakgebieden.
9. Work-life balance	1. Betaald ouderschapsverlof	1. Ouders helpen de zorgtaken eerlijker te verdelen.
10. Healthy, safe and well-adapted work environment and data protection	1. Herziene aanvullende risicobeoordeling en -evaluatie (<i>ARIE-regeling</i>) 2. Subsidie voor langdurige arbeidsparticipatie (<i>Duurzame inzetbaarheid</i>) 3. Voortdurende actualisering van de lijst van werken met kankerverwekkende, mutagene en reprotoxische stoffen 4. Arbovisie 2040	1. Sinds 1 januari 2023 is de herziene regeling aanvullende risicobeoordeling en -evaluatie (<i>ARIE-regeling</i>) van kracht. Dit heeft gevolgen voor ondernemingen die reeds onderworpen waren aan ARIE en voor ondernemingen die als gevolg van de herziene verordening onderworpen worden aan ARIE. 2. Vanaf september 2023 kunnen bedrijven subsidie aanvragen om de participatie van hun werknemers op de arbeidsmarkt te verlengen. 3. Er wordt een bijgewerkte versie van de lijst van kankerverwekkende, mutagene en reprotoxische stoffen gepubliceerd. Het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid publiceert twee keer per jaar een geactualiseerde lijst. 4. De Arbovisie 2040 brengt een visie op de toekomst met zich mee, in het bijzonder de missie, ambities en doelstellingen op het gebied van arbeidsomstandigheden richting 2040. Met de Arbovisie 2040 wil de Nederlandse overheid ervoor zorgen dat werkenden in Nederland zo gezond en veilig mogelijk werken en geen last krijgen van gezondheidsklachten door hun werk, ook niet na hun pensionering. Bij het ontwerpen van de Arbovisie 2040 werd de staat van de Nederlandse arbeidsmarkt geanalyseerd . De Arbovisie houdt ook rekening met de EU-initiatieven op het gebied

		van veiligheid en gezondheid op het werk.
11. Childcare and support to children	1. Hervorming van het kinderopvangstelsel 2. Nationaal Plan Kindergarantie	1. Het voor ouders makkelijker maken om werk en zorg te combineren door meer betaalbare en financieel toegankelijke kinderopvang te realiseren. 2. Het nationale plan weerspiegelt de stand van zaken om kinderarmoede te bestrijden en het welzijn van kinderen te bevorderen. Voorbeelden zijn gratis ontbijt op 700 basisscholen, ongeveer 10% van het totale aantal scholen in Nederland, om leerlingen in nood te voeden. In 2023 wordt deze regeling uitgebreid naar meer scholen. Daarnaast steunt de overheid samen met gemeenten en maatschappelijke organisaties programma's die kinderen in staat stellen lid te worden van sportverenigingen en gratis muzieklessen te volgen. Kinderen (0-12 jaar) worden gestimuleerd om regelmatig op controle te gaan. Sommige scholen bieden een 'schooltandarts' aan om de drempel voor kinderen te verlagen. Daarnaast worden er experimenten opgezet met zorgverleners om de betaalbaarheid van tandheelkundige zorg voor kinderen te verbeteren.
12. Social protection	1. Verplichte arbeidsongeschiktheidsverzekering voor zelfstandigen (HVP, 36) 2. Participatiewet in Balans 3. Actieplan aanpak van schijnzelfstandigheid (38)	1. Nederland bereidt zich voor op de invoering van een verplichte arbeidsongeschiktheidsverzekering voor zelfstandigen. Het doel is om de sociale bescherming van zelfstandigen te verbeteren. 2. De Participatiewet wordt eenvoudiger van opzet en gebruik en biedt mensen passende ondersteuning om mee te doen in de samenleving, met rechten en plichten die zinvol en begrijpelijk zijn. 3. Het doel van de hervorming Aanpak schijnzelfstandigheid is het terugdringen van schijnzelfstandigheid.
13. Unemployment benefits	1. Simplificatie Werkloosheidswet	1. Op dit moment wordt in opdracht van het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid onderzoek gedaan naar de knelpunten op het gebied van WW-uitkeringen. Het doel van het onderzoek is om vanuit drie verschillende perspectieven, te

		weten de werknemer, de werkgever en de administratieve autoriteiten, inzicht te krijgen in de knelpunten die in het gebruik en de uitvoering van de WW kunnen worden gesignaleerd.
14. Minimum income	1. Aanpak Geldzorgen, Armoede en Schulden 2. Participatiewet in Balans	1. Voor de zomer van 2025 wordt een nationaal plan voor schuld en armoede gelanceerd. Bovendien heeft Nederland onlangs een nieuwe armoededefinitie gelanceerd, die het resultaat is van een samenwerking tussen drie onafhankelijke autoriteiten. 2. De Participatiewet wordt eenvoudiger van opzet en gebruik en biedt mensen passende ondersteuning om mee te doen in de samenleving, met rechten en plichten die zinvol en begrijpelijk zijn.
15. Old age income and pensions	1. Wet Toekomst Pensioenen (60) 2. Experimenteren met tweedepijlerpensioen voor zelfstandigen	1. Na een kaderakkoord over de algemene beginselen voor de pensioenhervorming in 2019 bereikten de regering en de sociale partners in juni 2020 overeenstemming over een nieuwe contractstructuur van de tweede pijler. In het algemeen is de hervorming bedoeld om de belangrijkste kwetsbaarheden van het pensioenstelsel aan te pakken. Na rijp beraad heeft de Tweede Kamer op 22 december 2022 ingestemd met de Wet toekomst pensioenen. De wet moet nog worden aangenomen door de Eerste Kamer. De wet zal naar verwachting op 1 juli 2023 in werking treden. 2. De overheid wil via experimenten een bredere pensioenopbouw in de tweede pijler mogelijk maken voor zelfstandigen. Aan de hand van de pilootwetgeving (die deel uitmaakt van de Wet op de toekomst van de pensioenen) kan worden nagegaan of en op welke manier in de tweede pijler ruimere en toegankelijke mogelijkheden kunnen worden gecreëerd voor zelfstandigen om een betere pensioenopbouw te realiseren en zo de inkomensdaling bij pensionering voor deze groep te beperken.
16. Health care	1. Toekomstagenda zorg voor mensen met een beperking 2. Nationale Zorgreserve	1. Een betere gezondheid voor mensen met een beperking betekent dat zij een zinvol leven

	3. Kennisinstructuur langdurige zorg	kunnen leiden door de inzet van zorg en ondersteuning. De Toekomstagenda werkt aan innovatie in de gehandicaptenzorg, meer aandacht voor eigen regie en meer inzet van technologie, zodat passende zorg ook in de toekomst beschikbaar blijft. 2. Begin vorig jaar heeft het ministerie van VWS na een aanbestedingsprocedure voor de komende 3-5 jaar aan Stichting ExtraZorg Samen een contract en middelen gegund om een professionele en toekomstbestendige reservemacht te creëren. Het doel is om deze strijdmacht te laten groeien naar 5.000 direct inzetbare zorgreservisten. De reservisten kunnen in tijden van crisis direct worden ingezet en bijdragen aan het blijven leveren van voldoende en kwalitatief goede zorg, ook in tijden van crisis, wanneer de zorgvraag toeneemt. Op deze manier draagt de NZR bij aan het doel om een goede gezondheid voor mensen te waarborgen, ook in tijden van crisis. 3. In de kennisinstructuur langdurige zorg wordt kennis ontwikkeld zodat zorgaanbieders in de wet langdurige zorg beter weten wat zij moeten doen om cliënten te helpen een goede kwaliteit van leven te realiseren. Op deze manier draagt de maatregel bij aan de kwaliteit van de zorg.
17. Inclusion of people with disabilities	1. Programma voor een inclusieve arbeidsmarkt (39) 2. Wet Breed Offensief (41)	1. Het programma Voor een inclusieve arbeidsmarkt heeft als doel bij te dragen aan een diverse en inclusieve arbeidsmarkt met gelijke kansen en de positie van niet-Europese migranten op de arbeidsmarkt te versterken. 2. Het doel van het Breed Offensief is het vergroten van de kansen op de arbeidsmarkt voor mensen met een arbeidsbeperking.
18. Long-term care	1. Programma Wonen, Ondersteuning en Zorg voor Ouderen (30)	1. De komende jaren wil de overheid ervoor zorgen dat ondersteuning en zorg worden aangepast aan de voorkeuren van zorgcliënten om zo lang mogelijk de regie over hun eigen leven te behouden. Hierdoor kunnen ernstige, complexe zorgvragen zo lang mogelijk worden uitgesteld of zelfs voorkomen.

19. Housing and assistance for the home less	1. Nationaal Actieplan Dakloosheid; Eerst een thuis 2. Actieplan voor kwetsbare dakloze EU-burgers 3. 'Huisvesting voor kwetsbare groepen: een thuis voor iedereen' 4. Nationale Woon- en Bouwagenda	Het 'Nationaal Actieplan: Huisvesting Voorop' (2023-2030) beoogt een paradigmaverschuiving in de manier waarop we naar dakloosheid kijken en ermee omgaan. Hierin wordt de ambitie gesteld om dakloosheid fors en structureel terug te dringen, in lijn met de ambitie van de Verklaring van Lissabon om tegen 2030 een einde te maken aan dakloosheid. Het plan werkt aan deze doelstelling door middel van 6 pijlers: 1) Versterking van de bestaanszekerheid, 2) Preventie, 3) Huisvesting eerst, 4) Versterking van de uitvoeringspraktijk, 5) Kennisbasis op basis van ervaring gedurende de hele beleidscyclus, op nationaal en lokaal niveau, en 6) speciale aandacht voor specifieke groepen (bijv. dakloze jongeren, dakloze LGBTQ+-mensen en dakloze EU-burgers). 2. In dit actieplan wordt voorgesteld de doelgroep van kwetsbare dakloze EU-burgers te differentiëren in drie groepen met een eigen aanpak. Deze verdeling betekent dat de overheid kan helpen door bescherming te bieden door middel van tijdelijke opvang in combinatie met het bieden van perspectief op werk of een terugkeer naar huis. 3. Het programma 'Huisvesting voor kwetsbare groepen: een thuis voor iedereen' is een intergouvernementeel programma dat zich richt op de huisvesting van kwetsbare groepen. Dak- en thuislozen, jongeren en volwassenen behoren tot de kwetsbare groepen binnen dit programma. Uitgangspunt hierbij is dat er naast afspraken rondom huisvesting ook afspraken worden gemaakt over de zorg en ondersteuning die nodig is. Want voor een aantal kwetsbare groepen zijn zorg en ondersteuning een voorwaarde om zelfstandig te kunnen wonen. 4. De Nationale Woning- en Bouwagenda heeft als doel om in 2030 900.000 woningen te bouwen. Van de in totaal 900.000 woningen zal tweederde betaalbaar zijn, waarvan 350.000 huur- en koopwoningen voor mensen met een middeninkomen.
---	--	--

		Daarnaast is het streven dat corporaties tot en met 2030 in totaal 250.000 nieuwe sociale huurwoningen bouwen, in het kader van de behoefte aan passende woningen voor mensen met een laag inkomen, waaronder daklozen 9 personen. Ook is er aandacht voor het bereiken van een grotere balans in de woningvoorraad, met als doelstelling 30% sociale huurwoningen. Dit betekent dat, bij het bouwen van nieuwe gehuurde sociale housing, municipalities with less than 30% rented social housing in their existing housing stock must contribute to this ambition.
20. Access to essential services	1. SectorplanPlus (26) 2. Kennisinstructuur langdurige zorg (34)	1. SectorplanPlus is een meerjarige subsidie van het ministerie van VWS voor werkgevers in Zorg en Welzijn om een extra impuls te geven aan opleidingsprojecten die gericht zijn op nieuwe instroom, scholing of behoud van medewerkers in zorg en welzijn. Het opleiden van medewerkers in de gezondheidszorg draagt bij aan de doelstellingen voor duurzame ontwikkeling door de kwaliteit van de zorg te verbeteren, wat essentieel is voor een goede gezondheid. 2. In de kennisinstructuur langdurige zorg wordt kennis ontwikkeld zodat zorgaanbieders in de Wlz-zorg beter weten wat zij moeten doen om cliënten te helpen een goede kwaliteit van leven te realiseren. Op deze manier draagt de maatregel bij aan de kwaliteit van de zorg.

Tabel 11: Rapporteren op de SDG's: beschrijving van voornaamste maatregelen en de geschatte impact.

SDG	Maatregel	Geschatte impact van maatregel
1. No poverty	1. Nationaal plan voor schuld en armoede (Aanpak Geldzorgen, Armoede en Schulden) 2. Participatiewet in Balans	1. Voor de zomer van 2025 wordt een nationaal plan voor schuld en armoede gelanceerd. Bovendien heeft Nederland onlangs een nieuwe armoededefinitie gelanceerd, die het resultaat is van een samenwerking tussen drie onafhankelijke autoriteiten. 2. De Participatiewet wordt eenvoudiger van opzet en gebruik en biedt mensen passende ondersteuning om mee te doen in

		de samenleving, met rechten en plichten die zinvol en begrijpelijk zijn.
2. Zero hunger	1. Nationaal Plan Kindergarantie	1. Het nationale plan weerspiegelt de stand van zaken om kinderarmoede te bestrijden en het welzijn van kinderen te bevorderen. Voorbeelden zijn gratis ontbijt op 700 basisscholen, ongeveer 10% van het totale aantal scholen in Nederland, om leerlingen in nood te voeden.
3. Good health and well-being	1. De Stimuleringsregeling Technologie in Ondersteuning en Zorg (STOZ, 29) 2. SET-COVID-19 (27) 3. VVTB (33) 4. Nationale dementiestrategie 2021 – 2030 (32)	1. De Stimuleringsregeling Technologie in Ondersteuning en Zorg (STOZ) heeft twee doelen: enerzijds het langer thuis wonen voor mensen met een chronische ziekte of beperking en anderzijds het besparen en verlichten van het werk van medewerkers in zorg en welzijn. 2. De maatregel was gericht op het stimuleren van (de opschaling van) het gebruik van technologie voor zorg en ondersteuning op afstand, gericht op thuiswonende ouderen en mensen met een kwetsbare gezondheid. Digitale zorg en ondersteuning draagt bij aan de continuïteit van zorg en ondersteuning, zeker tijdens de coronacrisis, en versterkt de controle en zelfredzaamheid van cliënten. 3. VTB richt zich op de doorontwikkeling van pakketbeheer om bij te dragen aan het realiseren van passende zorg. Dit draagt bij aan de maatschappelijke opgave om de zorg toegankelijk te houden. Binnen VVTB ligt de focus op (kennis over) effectiviteit van zorg en de uitvoering daarvan. Effectiviteit van zorg draagt bij aan de uitkomsten van zorg en daarmee aan de gezondheid van patiënten. 4. De strategie draagt indirect bij aan een goede gezondheid en welzijn door betere dementiezorg. Dit verbetert de kwaliteit van leven van patiënten met dementie en zorgverleners.
4. Quality education	1. Nieuwe kerndoelen basisvaardigheden primair onderwijs en onderbouw voortgezet onderwijs (45)	1. Deze maatregel is bedoeld om tot nieuwe kerndoelen voor basisvaardigheden in primair onderwijs en onderbouw voortgezet onderwijs te komen.

	2. Subsidieregeling Verbetering basisvaardigheden (47) 3. Extra ruimte voor kwalitatief goede leraren in het Onderwijsakkoord (52)	De conceptkerndoelen voor Nederlands, rekenen en wiskunde zijn in najaar van 2023 opgeleverd. De conceptkerndoelen voor burgerschap en digitale geletterdheid zijn in het voorjaar van 2023 opgeleverd. De overige leergebieden worden in het najaar van 2024 verwacht. 2. Deze maatregel is bedoeld om scholen de middelen te bieden om gericht in te zetten op het verbeteren van de basisvaardigheden (taal, rekenen-wiskunde, burgerschap en digitale geletterdheid) van hun leerlingen. 3. Deze maatregel is bedoeld om leraren extra ruimte te bieden om te professionaliseren op het gebied van basisvaardigheden.
5. Gender equality	1. Lancering Diversiteitsportaal 2. Betaald ouderschapsverlof 3. Programma Voor een inclusieve arbeidsmarkt (39) 4. Quantum Delta NL (13)	1. Bedrijven die onder het vrouwenquotum vallen, moeten hun doelstellingen en plannen om de genderdiversiteit te vergroten rapporteren aan de Sociaal-Economische Raad. 2. Ouders helpen de zorgtaken eerlijker te verdelen. 3. Het programma Voor een inclusieve arbeidsmarkt moet bijdragen aan een diverse en inclusieve arbeidsmarkt met gelijke kansen. Het doel van het programma VIA is om de arbeidsmarktpositie van mensen met een buiten-Europese (voorheen niet-westerse) migratieachtergrond structureel te verbeteren door te zorgen voor gelijkwaardige kansen op de arbeidsmarkt voor iedereen. 4. Ondersteunen het Women in Quantum Development-initiatief (WIQD).
6. Clean water and sanitation	1. Ketenaanpak verduurzaming landbouw (1) 2. Omschakelprogramma 'duurzame landbouw' (2)	1. Het pakket richt zich onder meer op het vergroten van de transparantie over verduurzaming bij ketenpartijen, het bieden van lange termijn afzet zekerheid door marktpartijen, het verstrekken van financiering onder gunstige leenvoorwaarden door financiële instellingen en het betalen van een passende vergoeding voor duurzamere producten door afnemers. 2. Met het omschakelprogramma 'duurzame landbouw' wordt beoogd om de omschakeling naar

		duurzamere vormen van landbouw financieel mogelijk te maken voor agrarische ondernemers die in het kader van stikstofreductie en op basis van een levensvatbaar duurzaam bedrijfsplan willen omschakelen, maar daarbij tegen financiële belemmeringen aanlopen.
7. Affordable and clean energy	1. Meerjarenprogramma's Energie en Klimaatinfrastructuur (MIEK, 4) 2. Landelijke programma Netcongestie (LAN, 3) 3. Hervorming nationale klimaatwet (17)	1. Met het Meerjarenprogramma Infrastructuur Energie en Klimaat (MIEK) versnelt de Rijksoverheid de besluitvorming over de aanleg van de benodigde energieinfrastructuurprojecten, krijgen bepaalde projecten meer prioriteit in de investeringsplannen van de netbeheerders en worden knelpunten bij de realisatie van projecten zoveel mogelijk weggenomen. 2. Het LAN voert regie op netcongestieproblemen en de toekomstbestendigheid van het elektriciteitsnet.
8. Decent work and economic growth	1. Wet Meer Zekerheid Flexwerkers (35) 2. Verplichte arbeidsongeschiktheidsverzekering voor zelfstandigen (HVP, 36) 3. Aanpak arbeidsmarktkrapte (37) 4. Investerings in onderzoek en ontwikkeling vanuit het NGF (12)	1. Het pakket bestaat uit vijf uitgebreide wetgevingsvoorstellen met als doel duurzame arbeidsverhoudingen binnen wendbare ondernemingen te bevorderen. 2. Nederland bereidt de invoering van een verplichte arbeidsongeschiktheidsverzekering voor zelfstandigen voor. 3. Onlangs is een brede arbeidsmarktagenda geïntroduceerd met algemene en sectorspecifieke strategieën om tekorten op de arbeidsmarkt aan te pakken. 4. Alle NGF-projecten zijn mede geselecteerd op basis van hun bijdrage aan economische groei.
9. Industry, innovation and infrastructure	1. Quantum Delta NL (13) 2. Subsidieregeling Publieke Laadinfrastructuur zwaar vervoer (19)	1. Met dit programma, dat tot 2028 loopt, wordt geïnvesteerd in onderzoek en ontwikkeling van 3 subprogramma's (KATs) (i) quantumcomputers, (ii) quantumnetwerken en (iii) quantumsensoren. 2. De subsidieregeling stelt bedrijven in staat om de uitrol van publiek toegankelijke laadlocaties te versnellen.
10. Reduced inequalities	1. Belasten van inkomen uit vermogen (20) 2. Programma Voor een inclusieve arbeidsmarkt (39) 3. Wet Breed Offensief (41)	1. De afgelopen periode zijn er stappen gezet om het inkomen uit aanmerkelijk belang (box 2-vermogen) evenwichtiger te belasten. Hierdoor wordt inkomen uit aanmerkelijk belang breder in de heffing betrokken en meer in

		balans gebracht met de belasting op inkomen uit arbeid. 2. Het programma Voor een inclusieve arbeidsmarkt moet bijdragen aan een diverse en inclusieve arbeidsmarkt met gelijke kansen.
11. Sustainable cities and communities	1. Programma Versnelling Verduurzaming Gebouwde Omgeving (9) 2. Wet Betaalbare Huur (24)	1. Het doel van het Programma versnelling verduurzaming gebouwde omgeving is een restemissie van 13,2 Mton CO₂ in 2030. Naast CO₂-doelen is er sinds de publicatie van de nieuwe Europese Energy Efficiency Directive (EED) ook meer aandacht voor het reduceren van het finale energiegebruik. 2. De Wet Betaalbare Huur is op 25 juni door de Eerste Kamer aangenomen en is op 1 juli 2024 in werking getreden. De betaalbaarheid wordt geborgd door betere handhaving van de al bestaande huurregulering via het woningwaarderingstelsel en door het doortrekken van deze regulering naar de middenhuur bij een bewonerswissel.
12. Responsible consumption and production	1. Aanpassing nationale klimaatwet (17)	1. Nederland heeft een nationale Klimaatwet waarin, net als in de Europese Klimaatwet, reductiedoelstellingen voor 2030 en 2050 zijn opgenomen.
13. Climate action	1. Meerjarenprogramma Infrastructuur Energie en Klimaat (MIEK, 4) 2. Programma Energiehoofdstructuur (HVP, 5) 3. Actualisering van de Energiebesparingsplicht (10)	1. Zie: SDG 7 2. Voor de ruimtelijke planning van de energie-infrastructuur van nationaal belang richting 2050 werkt Nederland aan de uitvoering van het vastgestelde Programma Energiehoofdstructuur (PEH). Deze maatregel is bedoeld om toekomstige energieprojecten sneller te kunnen realiseren. 3. De energiebesparingsplicht verplichtte bedrijven en instellingen met een jaarlijks energiegebruik vanaf 50.000 kWh elektriciteit of 25.000 m³ aardgasequivalent alle mogelijke energiebesparende maatregelen met een terugverdientijd van vijf jaar of minder te treffen. Met de aanscherping van de energiebesparingsplicht naar de plicht ter verduurzaming van het energiegebruik vallen meer bedrijven en meer maatregelen onder de plicht.
14. Life below water	1. Ketenaanpak verduurzaming landbouw (1) 2. Omschakelprogramma 'duurzame landbouw' (2)	Zie toelichting bij SDG 6.

15. Life on land	1. Ketenaanpak verduurzaming landbouw (1) 2. Omschakelprogramma 'duurzame landbouw' (2)	Zie toelichting bij SDG 6.
16. Peace, justice and strong institutions	1. Implementatie CER/NIS2 (66)	1. Om onze nationale veiligheidsbelangen en vitale processen te beschermen, werken wij op verschillende niveaus samen om de digitale, fysieke en economische weerbaarheid te versterken. Er lopen verschillende wetsvoorstellen om dit te realiseren. Hieruit volgen bepaalde (wettelijke) taken om aanbieders die deel uitmaken van de energie-infrastructuur zorg te laten om hun (digitale) systemen weerbaar en veerkrachtig te maken.
17. Partnerships for the goals	1. Actualisering van de Energiebesparingsplicht (10) 2. Actieplan Groene en Digitale banen (11)	1. Zie: SDG 13 2. Het kabinet heeft het Actieplan Groene en Digitale Banen gepresenteerd, waarin extra inspanningen worden aangekondigd om de krapte op de arbeidsmarkt aan te pakken in sectoren die cruciaal zijn voor energie- en klimaattransities. Het opschalen van succesvolle regionale publiek-private partnerschappen in het beroepsonderwijs is een van de belangrijkste maatregelen van het actieplan.